

19. YÜZYILDA ANADOLU'DA ÇERKES GÖÇMENLERİNİN İSKÂN LARI SIRASINDA KARŞILAŞTIKLARI SORUNLAR: UZUNYAYLA ÖRNEĞİ

Ömer KARATAŞ*

Özet

Kafkas halklarının Rus işgaline karşı yaklaşık bir asır devam eden yıpratıcı vatan savunması ve özgürlük mücadelesi 1859'da Şeyh Şamil'in Rusya'ya teslimiyle son bulmuştu. Şeyh Şamil'in teslim olmasıyla Rusya, Doğu ve Batı Kafkasya'yı işgal ederek ele geçirmişti. İşgal sonrası Rusya, Kafkas topraklarını ve halklarını savaş ganimeti ve esiri olarak görmüş, Kafkas halklarının bu coğrafyada kalmasını ise istememiştir. Bu yüzden Rusya tüm Kafkasya'da acımasız, sert, yok edici, tavizsiz, küçültücü ve zorlayıcı bir siyaset uygulamıştır. Rus Devleti'nin uyguladığı bu siyaset sonucunda Kafkas halkları vatanlarını terk etmek zorunda kalmıştır. Böylece Çerkesler 19. Yüzyılın sonlarında Osmanlı Devleti'ne zorunlu olarak göç etmişlerdir. Osmanlı Devleti kendisine sığınan Çerkesleri ve diğer Kafkas göçmenlerini Anadolu'nun çeşitli yerlerine iskân etmiştir. Bu yerlerden biri de Sivas-Uzunyayla'dır. Bu çalışmada Çerkeslerin Sivas-Uzunyayla'ya iskânları sonrasında karşılaştıkları sorunları değerlendirmeye çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Çerkes, göçmen, Uzunyayla, Sorun, Asayiş, sağlık, dil, eğitim, barınma

Abstract

The peoples of the Caucasus against Russian occupation of nearly a century of struggle for the freedom of the homeland continued harsh Shamil in 1859 to delivery in Russia of the last. Sheikh Shamil's being delivered to Russia, had dealt with by occupying the Eastern and western Caucasus. After Russia occupied the territory and peoples of the Caucasian war spoils and prisoners is that the peoples of the Caucasus have seen this as the geography has sought. So we Russia all the cruel, harsh in the Caucasus, the exterminator, uncompromising, derogatory and a compelling policy. As a result of this policy, the Russian Empire's Caucasian peoples that had to leave country. Thus, Circassians 19. At the end of the 19th century the Ottoman Empire was forced to emigrate. Take refuge in the Ottoman Empire itself, Circassians and other various parts of Anatolia, the Caucasus has settled on migrants. One of these places in the Sivas-Uzunyayla. This study Circassians of Sivas-Uzunyayla the Settlement will try to assess the problems they encounter in the wake.

Keywords: Ottoman, Circassian, immigrant, Uzunyayla, problem, public security, health, language, education, settlement

* Dr. Manisa Bilim ve Sanat Merkezi Tarih Öğretmeni-Müdür Yardımcısı.
ulucamili@hotmail.com

Osmanlı Hükümeti tarafından Uzunyayla yöresine iskân olunmaları için sevk olunan Çerkes göçmenleri sadece bedenleri ile Uzunyayla'ya gelmişlerdi. Ayrıca Çerkes toplumunun taşıdığı kültürel değerler, sosyal sınıflaşmalar, göç travması, Rusya'ya karşı yenilgi, çok sevdikleri vatanlarında ayrılık gibi karmakarışık duygular ile de gelmişlerdi. Uzunyayla'da, hem Çerkes göçmenlerinden hem de diğer sebeplerden kaynaklı bazı sorunlar ortaya çıkmıştır. Bu sorunları asayiş, dil, barınma, sağlık, eğitim sorunu olarak sıralayabiliriz.

AŞAYİŞ SORUNU

Kafkas göçmenlerinin Anadolu'ya göç etmeleri ile beraber ortaya çıkan asayişsizlik vakaları incelendiğinde, göçmenlerin önceki yaşam alanlarında alışık oldukları hayat tarzlarını Anadolu'da devam ettirmeleri asayişsizliğin temel sebeplerinden olduğu görülmektedir. Nitekim Kafkasya toprakları Rus Devleti tarafından işgal edilmeye başlanmadan önce ve işgal edildikten sonra Kafkasya'da hayat süren Kafkas halklarının alışık oldukları iki yaşam deneyimlerini Anadolu'da da sürdürmüşlerdir. Bunlardan birincisi, "baskın"¹ ikincisi ise "silah" kullanımıydı. Kafkas halkları Rus Devleti'nin işgallerine karşı "gazavat" ederek Ruslara ait mal ve hayvanları sürüp yaşadıkları alanlara getirmekteydi. Ayrıca Kafkas halkları yaşadıkları coğrafyadan dolayı kendilerini daima korumak zorunda oldukları için silah kullanmaktaydı. Düzenli bir askerlik sistemi bulunmayan Kafkasya'da herkes silah taşıyor ve kullanıyordu. Fakat göçle geldikleri Osmanlı Devleti'nde baskın yapacak ne bir Rus Devleti vardı ne de bir işgal olayı... Bu nedenle Anadolu'da mal ve hayvanlar için yapılan baskın Osmanlı Devleti kanunlarına göre suç sayılmaktaydı.

Osmanlı Devleti'nde silah sadece askerlerde bulunmaktaydı. Göçmenlerin Anadolu'da iskân olundukları her yerde silahlı bir şekilde dolaşmaları ve bu silahları kullanmaları Osmanlı Devleti'nde doğal olarak asayişsizliğe sebep olmaktadır. Uzunyayla yöresine iskân olunan Çerkes göçmenleri de tüm Kafkas halkları gibi iskân mahallerinde silahlı bir şekilde gezmekteydiler.

Göçmenlerin sebep olduğu asayiş olayları: bölge aşiretleriyle ve gayr-ı Müslimlerle çatışmaları, Çerkes kabileleri arasındaki mücadele, arazi mese-

¹ Bedri Habıçoğlu, Kafkasya'dan Anadolu'ya Göçler, İstanbul 1998, s.52; ayrıca bk Çerkes liderlerinden bazıları çevrelerine bir miktar adam toplayarak ganimet veya yağma için ya komşu eyaletlere ya da Rus topraklarına "baskın"a gidiyorlardı. Ruslar ile yarı barışık halinde olmaları Çerkeslerin bu davranışını engellemiyordu. Çerkesler tanınmamak için maske takıyorlar, kimsenin anlayamayacağı bir dille konuşuyorlardı. Büyük ihtimalle baskına giden gruba üye olmayanların kendi aralarına sızmalarını önlemek için icat edilmiş bir külhanbeyi dili olabilir. J. S. Bell, Çerkesya'dan Savaş Mektupları (çev. Sedat Özden), Kafkas Vakfı Yayını, İstanbul 1998, s.202.

lesi, göçmenlerin iskan yerlerinden firarı, silah kullanımı, Kafkasya'dan Anadolu'ya taşıdıkları eski davaları gibi başlıklarda karşımıza çıkmaktadır. Göçmenlerin iskân olunma süreçlerinin uzaması, misafir olarak yerleştirilme sürelerinin artması, iskân mahallerini beğenmemeleri, kabile ve akrabalarının yanına iskân olunmada ısrar etmeleri ve diğer belirsizlikler nedeni ile hiçbir iş ile meşgul olmadıkları görülmektedir. Göçmenlerin yaşadıkları bu belirsizlikler de asayiş sorunlarının bir kısmının ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

Çerkes Göçmenleri İle Aşiretler Arasındaki Asayiş Olayları

Çerkes göçmenleri Uzunyayla yöresinde Afşar aşireti ve diğer aşiretleriyle sorunlar yaşamışlardır. Bu göçmenlerin sorun yaşadıkları aşiretlerden biri de Kırıntılı aşiretiydi. Mesela, Uzunyayla'da iskân olunmuş olan Hatukoy kabilesinden Mehmet Geri ve Hüseyin Beyler elli kişilik süvari ile beraber Kırıntılı aşiretine baskın yaparak saldırmışlardır. Bu baskın esnasında Hüseyin Beyi -aşiretin beyini- çadırında öldürmüşlerdir. Çerkeslerden yedi kişi bu baskında ölürken üç kişi ise kayıp olmuştur. Bunların Kırıntılı aşiretine baskın yapmasının sebebi hayvan sürmeden kaynaklanmıştır. Kırıntılı(ekrad) aşiretinin hayvanlarını göçmenlerin sürmesi nedeniyle aşiret mensupları baskın yapanlara karşılık vermiş ve onlardan on kişiyi öldürmüştür. Bu yaşananları Kayseri Kaymakamı tarafından Hafız Paşa'ya² yazılmıştır. Hafız Paşa bu yazılanları hükümete telgraf ile iletmiştir³. Bu gönderilen telgraf sonrasında hükümet yaşanan baskın sorununun çözülmesi için Ankara ve Sivas Mutasarrıflarına emirname göndermiştir.

² Göçmenlerin iskânı sırasında hükümeti en çok uğraştıran iskân bölgelerinden biri de Uzunyayla yöresidir. Ankara, Konya, Yozgat ve Sivas'a büyük bir göçmen nüfusu gönderilmiştir. Osmanlı Hükümeti gönderilen göçmenlerin ve Uzunyayla yöresinde asayışı bozan Afşar aşiretinin iskânını çok fazla istemekteydi. Bundan dolayı Hükümet, adı geçen yerlerde iskân işlerini yürütecek, Çerkes göçmenleriyle Afşar aşiretinin ıslahını sağlayacak her iki tarafı da tanıyan bir kişiye ihtiyaç duymuştur. Bunun için, 18 Eylül 1860 tarihinde Sivas'a yakın bulunan mutasarrıf, vali ve bölge ordu komutanına hükümet tarafından bilgi verilmiştir. 28 Haziran 1861 tarihinde Uzunyayla'daki yukarıda saydığımız işleri yürütmek amacıyla Muhâcirîn Komisyonu Başkanı olarak Hafız Paşa'nın vazifelendirildiği, Ankara, Konya, Harput gibi illere hükümet tarafından telgraf ile iletilmiştir. Hafız Paşa'nın Uzunyayla ve civar vilayetlerdeki göçmen işleri için seçilmesi oldukça isabetli bir karar olarak durmaktaydı. Çünkü Hafız Paşa'nın Trabzon valiliği yapmış olması ve Muhâcirîn Komisyonu Başkanlığında bulunması oldukça önemliydi. BOA; A.MKT. UM 479/58; A.MKT. UM 478/22 ayrıca bk. Muhacirin Komisyonu Başkanı Hafız Paşa gelen göçmenleri yerleştirmek için Sivas'a gönderilmiştir. Önemli iskân bölgelerinden olan Sivas-Uzunyayla kesimi ile Ankara'ya sevk olunan henüz yerleşmeyen göçmenlerin sorunlarını çözmek için Hafız Paşa vazifelendirilmiştir. Bu bölgeye gönderilecek uygun kişi olmadığından ve yerleştirme işinin mahalli memurların istenilen şekilde yerine getiremeyeceği, meselenin önemini ve layıkıyla yerleştirme işini yapamayacakları için iskan işlerinde vakıf olan ve gelen göçmenleri tanınmasından dolayı Hafız Paşa'nın Sivas'a tayini uygun bulunmuştur. Abdullah Saydam, Kırım ve Kafkas Göçleri (1856-1876), Türk Tarih Kurumu, Ankara 1997.s. 107-108.

³ BOA; A.MKT. UM 490/10 (8 Ağustos 1861 Hafız Paşa'dan Sâdaret'e Telgraf).

Osmanlı Hükümeti tarafından Çerkes göçmenlerine ait olan mal ve hayvanların aşiretler tarafından el konularak gasp ve sirkat edilmesi durumlarının yaşandığı zamanlarda bu mal ve hayvanların göçmenlere iade edilmesi⁴ için gerekli yerler ile yazışmalar yapılmaktaydı. Hükümet, Çerkes göçmenlerinin Osmanlı Devleti'ne sığındıklarını ve İslam Devleti'nin himayesine girdiklerini mahalli idarecilere tekrar tekrar hatırlamaktaydı. Bu sebeple hükümet göçmenlerin korunması için mahalli idarecilerin özel bir önem vermesini emretmekteydi. Yaşanılan baskın sonrasında göçmenler aşiret tarafında kalan silah ve atlarının geri verilmesini istemişlerdir. Baskın sırasında öldürülmüş olanlara ait bir takım silah ve on iki at aşiretten alınarak göçmenlerin varislerine geri verilmiştir. Hükümet Anadolu'ya yeni gelen ve iskân olunan Çerkes göçmenlerinin Kırıntılı aşireti ile yaşadıkları baskın ve öldürme olaylarından dolayı göçmenlere yapılacak olan nasihatlerin uygun bir dille yapılmasını istemiştir. Bunun üzerine Çerkes göçmenlerinin ileri gelenleri bir araya getirilerek baskın gibi durumların bir daha yaşanmaması için Ankara ve Sivas Mutasarrıfları tarafından nasihatlerde bulunulmuştur⁵. Anadolu'daki göçmenlerin korkutularak ürkütülmesine hükümet oldukça özel bir özen göstermiştir⁶.

Uzunyayla'da göçmenlerle Afşar aşireti arasında da çatışma⁷ çıkmıştır. Bu çatışma buradaki asayişsizliğin en büyük sebebini teşkil etmiştir. Osmanlı Hükümeti Uzunyayla yöresinde Afşar aşiretinin ve diğer aşiretlerin Çerkes göçmenlerine zarar vermelerini engellemek, göçmenlerin iskân politikasına uygun olarak Uzunyayla'da yerleştirmek için Çerkeslerin yöreye gelmeye başlaması ile beraber askerî ve idari tedbirler almıştır⁸. Aşiret baskısının göçmenler üzerinde artması üzerine mahalli idareciler tarafından askerî tedbirler artırılmıştır.⁹ Yapılan çalışmalar neticesinde aşiret iskan edilmiş(1865) ve Çerkeslerle aşiret arasındaki çatışma sona ermiştir.

Göçmenlerin Uzunyayla Yöresinde Gayrı Müslimler ile Asayiş Olayları

Çerkesler Anadolu'da yerleştirildikleri topraklara göre farklı etnik ve dini gruplarla birlikte yaşamak ve ilişkiler geliştirmek zorunda kalmışlardır. Osmanlı Devleti tebaası, müslüman ve gayrı müslimlerden oluşmaktaydı. Kafkasya'dan gelen göçmenler müslüman oldukları için devlet tarafından müslüman tebaa gibi muamele görmüşlerdir. Kırım, Nogay ve Çerkes göçmenleri Anadolu'daki gayrı müslim tebaaya ve ahaliye zarar verdiğinden

⁴ BOA; A.MKT. UM 516/13 (13 Aralık 1863 Sâdaret'ten Kozan Kaymakamı Ömer Beye Şukka).

⁵ BOA; A.MKT. UM 504/72 (8 Ekim 1861 Hafız Paşa'dan Sâdaret'e Telgraf).

⁶ BOA; A.MKT. MHM 502/60(30 Ekim 1861 Sâdaret'ten Kon Valisi, Ankara, Sivas, Harput Mutasarrıflıklarına ve Hafız Paşa'ya Şukka).

⁷ BOA; A.MKT. UM 521/100 (2 Aralık 1861).

⁸ BOA; A.MKT. NZD 326/41 (13 Ekim 1860 Sâdaret'ten Serasker Paşa'ya İrade).

⁹ BOA; A.MKT. NZD 350/95 (15 Mayıs 1861 Sâdaret'ten Serasker Paşa'ya İrade); A.MKT. MHM 286/6 (9 Aralık 1863 Sâdaret'ten Sivas Valisine Şukka); İ. MVL 490/22200 (12 Aralık 1863).

çok sayıda şikâyet hükümete ulaşınca, hükümet şikâyetler sonunda tedbir alma yoluna gitmiştir. Hükümet'in aldığı tedbirleri ihtiva eden emirname-i Sâmiyye göçmenlerin iskân mahallerindeki mutasarrıflara 12 Aralık 1861 tarihinde gönderilmiştir. Bu emirname sonrasında hem Çerkes göçmenlerinin olduğu hem de hristiyan tebaanın olduğu eyaletlerden hükümete hristiyan tebaayla göçmenler arasında sorun olup olmadığı ile ilgili bilgiler gönderilmektedir¹⁰.

Sivas Mutasarrıfı, gayr-ı müslimlerle göçmenler arasındaki çatışmalar için merkezden daha önce de temas ettiğimiz emirname-i Sâmiyye gereğince Çerkes göçmenlerinin ileri gelenleri ve sözü geçenleriyle -Çerkes Beyleri ve Thamadeleri-toplantı yapmıştır. Yapılan toplantıya davet edilenlerden gayrı müslim tebaaya ve ahaliye zarar veren göçmenlerin zararlarını durdurmaları için yardım istenmiştir. Toplantıda bu istek Sivas Eyalet merkezince uygun bir lisanla anlatılmış, göçmenlerin buldukları kazaların idarecilerine de merkezden gönderilen emirname sureti yazılmıřtır¹¹. Daha sonra emirnameye göre yapılan çalışmalar bir araya getirilerek Sivas Eyalet Meclisi tarafından hükümete gönderilmiştir. Sivas Eyalet Meclisince hükümete gönderilen arizada:

- Göçmenlerin iskân olduğu kazaların idarecilerine durumun yazıldığı,
- Kazalardan yaşanan -gayr-ı müslim tebaa ve ahaliyle Çerkes göçmenleri arasındaki- sorunların Sivas tarafına iletilmesinin istendiği,
- Hristiyan tebaaya zarar veren göçmenlerin eşkıyalarının durdurulduğu, hristiyan tebaadan öldürölen kişilerin katillerinin bulunduğu ve eşkıyaların el koydukları Hristiyan tebaaya ait malların geri verildiği,
- Ahali ile hristiyan tebaanın dostane şekilde beraber yaşadıkları,
- Çerkes göçmenleriyle hristiyan tebaanın sorun yaşadığı, yaşanan bu sorunun temel nedenlerinin iki tarafın oturdukları mahallerin bir birine yakın olması ve Çerkes göçmenlerinin silahlı olmasından kaynaklandığı,
- Çerkes göçmenlerinin silahlı dolaşmaları ve bu silahlarıyla hristiyan tebaaya zarar vermelerinden dolayı iki kavmin arasında soğukluk olduğu ve buna bağlı olarak ara sıra şikâyetlerin olduğu,
- Göçmenlerin her yerde -çarşı-pazarda, kaza, kasaba ve köylerinde-silahla dolaşmalarının men edildiği,
- Son zamanlarda görünürde Çerkes göçmenleri ile hristiyan tebaa arasında bir sorunun görünmediği,

¹⁰ BOA; A.MKT. UM 528/75 (31 Aralık 1861 Erzurum Kaymakamından Sâdaret'e Buyruldu); A.MKT. UM 535/39 (24 Ocak 1862 Vidin Eyaletinden Sâdaret'e Ariza).

¹¹ BOA; A.MKT. UM 541/37 (17 şubat 1862 Sivas Mutasarrıfından Sâdaret'e Ariza).

• Müslüman ve gayr-ı müslimlerin devletin nizam ve kaidelerine Sivas'ta uygun olarak yaşadıkları¹² ayrıntılı olarak anlatılmıştır.

Genelde Uzunyayla'daki Çerkes göçmenleriyle gayr-ı müslim tebaanın arasında birbirlerinin hayvanların sürülmesi ve onlara el konulmasına¹³ bağlı olarak sorunlar yaşanmıştır.

Uzunyayla Yöresinde Çerkes Kabileleri Arasındaki Mücadele

Uzunyayla'daki bazı Çerkes kabileleri arasında asayiş olayları yaşanmıştır. Bu yaşanan asayiş olaylarını devletin idari ve yargı organlarına genelde yansıtmadan aralarında çözmüşlerdir. Çerkes göçmenleri Uzunyayla'da içlerinde yaşadıkları asayiş olaylarını nerde ve nasıl yaşandığına bağlı olarak Çerkes xabzesine¹⁴ göre çözmüşlerdir.

Xabze usullerine göre sorunlar üç yöntemle çözülmüştür. Bu yöntemler aile vunafesi, köy vunafesi ve Jile vunafedir. Bu yönüyle Uzunyayla adeta

¹² BOA; A.MKT. UM 551/17 (2 Nisan 1862 Sivas Mutasarrıfından Sâdaret'e Arıza).

¹³ Fred Burnaby Seyahatnamesinden naklen. Evine misafir olduğum Ermeni, Çerkes komşularından yakındı. Söylediğine göre Çerkeslerin mülkiyet hakkına ilişkin tuhaf fikirleri varmış. Köylülere ait ineklerden bazıları kayıp oluş; Çerkeslerin hırsızlık işlerine karıştıklarından şüpheleniyorlardı. Adnan Mahiroğulları, Seyyahların Gözüyle Sivas, İstanbul 2001. S.102

¹⁴ Pasktova Madina Mizej Mihcaıl, G.T 18.07.2012 Maykop: Adıge Cumhuriyet Üniversitesinde dil bilimci olarak çalışmaktadır. Adıge Xabze : Xabze toplumun en üstündedir. Xabze Çerkeslerin ayırt edici unsurudur. Bir toplum içine girildiği zaman Çerkesler sözsüz olarak birbirini tanırlar. En büyük xabze budur. Kim misafir kim ev sahibi ise kendisini belli eder. Xabze'nin düzeltmediğini başka hiçbir şey düzeltermez. Ahıra giriş bile bir xabzeye bağlıdır. Xabze hayatın her tarafında vardır. Xabze kurallarını uygulamak için bilmek gerekir.; Batır Bi Birseyiko Çerkes Ubih kabilesinden 1939 Maykop doğumlu, Adıgey Cumhuriyeti İsmail Baron Enstitüsü Yöneticisi 18.07.2012 görüşmede: Bizi bağlayan xabzedir. Xabze bizim ortak anayasamızdır. Bütün Çerkes kabilelerini bir yapan yazısız kurallardır. Xabzeyi uygulayan liderlerimiz vardı.; Baturay Özbek, Abzeh Yedic sülalesinden, 1946 Antalya doğumlu. Almayay'ya Çerkesler ile ilgili iki kişinin çalışması nedeni ile Almanya'ya gitmiş olan Baturay Özbek burada geçimini sağlamak için öğretmenlik yapmıştır. Çerkes Tarihi, kültürü ve coğrafyası ile ilgili önemli eserleri vardır. Maykop'taki görüşme 18.07.2012 Xabze Çerkes toplumun anayasası, kanunları, gelenek göreneklere ve yazısız kurallardır. Evde en büyüğün sözü geçer. Dede varsa dedenin, yoksa ninenin sözü geçer. Xabze kulaktan kulağa bir sonraki nesle aktarılır. Sağında daima yaşlı kişi olur. Yemekte thamade olacağı bellidir. Thamade kime söz vereceğini bilir. Xabze'nin işleyişini kontrol eden thamade'dir. Ailenin en yaşlısı ve bilgili olan kişisi Thamade olur. ; Kuşhan Bi Anzor, Kabardin-Balkar Cumhuriyeti Nalçik Enstitüsünde Tarih Doktoru, Kabardey kabilesi Kuşhan Bi sülalesine mensup, 1966 doğumlu 21.07.2012 tarihinde Nalçik'teki görüşmede: xabze Çerkeslerin düşünce yapısını kapsar, xabze felsefesi Çerkeslerin kendilerini diğer toplumlardan üstün görmesine sebep olmaktadır.; Nadir Yağan, Abzeh kabilesi Çetavo sülalesine mensup, 1965 Sinop doğumlu, Edebiyat öğretmeni Maykop'ta fabrikaları var.19.07.2012 tarihinde Maykop'taki görüşmede. Çerkes kadınının kendine güveni yüksektir. Çerkes kızları büyük bir özgüvenle yetiştiriliyor. Zexes toplantılarında Çerkes kızları buraya gider ve Çerkes erkekleriyle dans ederler. Çerkes gençleri aynı köydeki Çerkes kızını düğüne götürür ve daha sonra evine bırakır. Bu durumda ne kızın ailesi ne de erkeğin ailesi kuşku duymaz. Bunu belirleyen xabzedir. Xabze herkesin nerde nasıl davranacağını belirlediği için hiçbir sorun yaşanmaz. Xabze günün şartlarına göre uygun olanı yakışanı yapmaktır.

küçük bir Kafkasya hükmüne sokulmuştur. Fakat bazı durumlarda çok nadiren de olsa yaşanan sorunların şerri mahkemelere¹⁵ yansıdığı görmekteyiz. Uzunyayla Çerkesleri arasında yaşanan asayiş olayları çok büyükse ve bunları kendi aralarında çözememişlerse olay Osmanlı mahkemelerine yansıtılmıştır. Hükümet, yaşanan ciddi olaylar sonucunda sorun çıkaran Çerkes göçmenlerini buldukları iskân mahalleri dışına nakletmiştir¹⁶. Bu uygulama ile hem Uzunyayla'da kabileler arasında güvenli bir yaşam oluşturulmuş hem de olayların diğer kabilelere sirayet etmesi olasılığının önü kapatılmıştır.

Çerkes toplumu içerisinde yaşanan sorunların mahkemelere yansımaması Çerkeslerin dışa kapalı bir toplum özelliği göstermesinin sonucudur. Dışa kapalı bir şekilde yaşayan Uzunyayla Çerkes kabileleri Osmanlı Devleti ve sonrasında -Türkiye Cumhuriyeti'nin yaklaşık ilk elli yılına kadar(1960-1965)- bu özelliklerini devam ettirmişlerdir.

Göç öncesinde Çerkes kabilelerinin birbirleriyle mücadele ettikleri bilinmektedir. Çerkesler kendi içinde grup içi önyargılar geliştirmişlerdir¹⁷. Bu yüzden Çerkes kabileleri Anadolu'ya göç sonrasında Kafkasya'daki gibi birbirleri ile yaptıkları mücadelelere devam etmişlerdir. Çerkes kabileleri arasındaki mücadelelerden birine de Uzunyayla'da rastlamaktayız. Bu yaşanan olay devlet görevlilerine intikal ettirilmiştir. Olay özetle şöyledir: Uzunyayla yöresine iskân olan Çerkes göçmenleri birbirbirlerinin evlerini basmışlardır. Hatukoy kabilesinden Taluşan Bey(Talustan?) Muhâcirîn Komisyonuna verdiği dilekçede Hatukoy kabilesinden Hüseyin Bey ile aralarındaki sorundan dolayı Hüseyin Bey Kabardey kabilesinden Musa Bey'i tahrik etmiştir. Musa Bey yanına bazı kişiler toplayarak hanesini bastığını ve zevcesini alarak kendisine nikâhlandığını dilekçede yazmıştır. Muhâcirîn Komisyonu tarafından şikâyete konu olan bu baskını¹⁸ hükümete iletmiştir. Bu olay sonucunda hükümet, Kafkasya'da Çerkes kabileleri arasında yaşanan mücadelenin Anadolu'da sürdürülmemesi için Ankara Mutasarrıfı Nureddin Paşa'yı uyarmıştır. Ayrıca bu iki kabile arasında yaşanan sorun sonucunda mahkemeye intikal etmiş olan davanın takip edilerek sonucun Deva-i Nezaretine ulaştırılması Nureddin Paşa'dan istenmiştir¹⁹. Bu yaşanan olayın da gösterdiği gibi Kafkasya'da Çerkes kabilelerinin kendi ara-

¹⁵ Mesudiye kazasındaki Kazancık karyesinde oturan, Altıkese kabilesine mensup olan İshak Bey takımından alacak verecek meselesinden dolayı mahkemeye gidildiğini görmekteyiz. 36 numaralı Sivas Şer'iyye Sicili s.115 (24 Haziran 1865)

¹⁶ Aziziye kazasına bağlı Mesudiye nahiyesindeki Karakuyu ve Kaynar köylerindeki göçmenler arasında çıkan sorun nedeniyle Osmanlı Hükümeti tarafından sorun çıkaran göçmenlerin başka yerlere nakledilmesi kararı verilmiştir. BEO. AYN. d. No: 910 Kayıt No: 45 s.86 (1872).

¹⁷ Ayhan Kaya, "Anadolu'da Çerkes Diasporası: Etnokültürel ve Siyasal Yapı", Barbara Pusch - Tomas Wilkoszewski(Editör); Türkiye'ye Uluslararası Göç, (Çev: Mutlu Çomak-Özbatır), İstanbul 2010, s.237.

¹⁸ BOA; A.MKT. DV 222/44 (28 Nisan 1862).

¹⁹ BOA; A.MKT. DV 223/97 (13 Mayıs 1862 Sâdaret'ten Ankara Mutasarrıfı Nureddin Paşa'ya Şukka).

larında sürekli mücadele halinde olmaları Çerkes kabilelerinin birleşmesini engellemiştir. Bu yüzden Çerkes kabileleri Kafkasya'da bir birlik sağlayamadığından hem Çerkeslerin devletleşme süreçlerini oluşmamış hem de vatanlarını Rusya'ya terk etmek zorunda kalmışlardır.

Göçmenler ile Ahali Arasında Arazi Sorunu

Osmanlı Hükümeti, Uzunyayla'ya sek ettiği Çerkes göçmenlerine arazi-i mîriyeden, vakıf arazisinden ve boş sahipsiz arazilerden Muhâcirîn Tali-matnamesine göre meccânen vermiştir. Çerkes göçmenleri meccânen verilmiş araziler için sorun yaşamıştır. Bu yaşanan sorunlardan en büyüğü Afşar aşiretiyledir²⁰. Uzunyayla arazisi Çerkeslere Osmanlı Hükümeti tarafından meccânen tahsis edilmesi aşiretin menfaatlerine uymamaktaydı. Böylece Aşiret ve Çerkesler arasındaki mücadelenin temel konusu ortaya çıkmıştır.

Çerkes göçmenlerinden bazıları iskân olundukları mahalleri terk ederek başka mahallere izinsiz gitmişlerdir. Göçmenlerin izinsiz olarak gittikleri mahallerdeki arazi ve çiftlikleri kendi uhdelere almaları sorunlara sebep olmuştur. Bu şekilde yerlerini terk eden göçmenler ilk iskân mahallerine geri gönderilmişlerdir. İskân yerlerini terk ederek giden göçmenlerin geri döndürülmesi için Muhâcirîn Komisyonu memuru Yaver Efendi çalışmalar yapmıştır. Yaver Efendi Osman isimli bir tercümanı da yanına alarak göçmenleri iskân mahallerine geri döndürmek ikna çalışmaları yapmıştır²¹. Böylelikle göçmenlerin anlayacağı lisan kullanılarak olası yanlış anlaşılmanın önüne geçilmiş amacın hâsıl olmasına gayret gösterilmiştir.

Çerkes Göçmenlerinin İskân Mahallinden Firar Etmeleri

Osmanlı Hükümeti, göçmenleri en kısa sürede daimi iskân mahallerine göndermek istemekteydi. Fakat bazı göçmenler, iskân olunacakları yerlere gitmek istememelerinden dolayı firar ederek hükümetin bu isteğini sekteye uğratmışlardır. Onların firar etmeleri hem asayişsizliğe sebep olmuş hem de yoğun işgücü olan mahalli idarecileri zor durumda bırakmıştır. İskân bölgelerine gönderilmeleri için vapura bindirilecek dört bin göçmenin, ormanlık alana firar etmesi mahalli idarecileri telaşa düşürmüştü ve idareciler durumu hemen hükümete iletmiştir. Firar edenlerin gönderileceği iskân bölgesi ise Sivas Eyaletidir. Hükümet, merkeze ulaşan bu gelişmeler sonrası firarilerin derhal bir araya getirilmelerini ve iskân bölgeleri olan Sivas'a²² doğru yola çıkarılmalarını Canik Mutasarrıfına gönderdiği telgrafta emrederek istemiş-

²⁰ BOA; A.MKT. NZD 33/1; A.MKT. MVL 131/13; İ.MVL 452/20210; MVL 613/67; Habiçoğlu, age, s.167.

²¹ BOA; A.MKT. MHM 337/38 (24 Ağustos 1861 Sâdaret'ten Muhacirin Komisyonuna Tezkire, Muhacirin Komisyonundan Sâdaret'e Şukka).

²² BOA; A.MKT. MHM 314/30 (18 Ekim 1864 Sâdareten Canik Mutasarrıfına Telgrafnâme-i Sâmi).

tir. Fırar edenlerin silahlı olmaları her an bir sorunun çıkmaya ihtimalini güçlendirmektedir. Benzer fırar olaylarından biri de Sivas Eyaletinde yaşanmıştır. Fırarilerin yakalanması ve iskân mahallerine geri getirilmesi için Sivas'ta bulunan bir süvari bölüğü Sivas Eyaleti tarafında geçici olarak görevlendirilmiştir²³. Sivas Eyaleti tarafından alınan bu Askerî tedbir neticesinde hem göçmenlerin yapacakları uygunsuzluklar engellenmiş hem de iskân politikasının hükümetin arzu ettiği şekilde yürütülmesi sağlanmış olacaktır.

Hükümet, yaşanan fırar vakaları nedeniyle İskân bölgelerine gönderilen göçmenlerin iskân mahallerinden ayrılmamaları hususunda gerekli tedbirlerin alınması için mahalli idarecileri ve iskân işlerinden sorumlu memurları uyarmıştır. Bazı Kafkas göçmenlerin, iskân edildikleri mahallerden ayrılarak başka mahallere gittikleri ve oralara yerleştikleri görülmektedir. Mesela, Koçgiri Sancağında hükümet izni ile iskân olunan Kabardey göçmenlerinden Ahmet Şamil Bey ve kırk haneden oluşan takımının iskân mahallerini boşaltmaları mahalli idareciler tarafından istenmiştir. Çerkes göçmenlerinden Kabardey kabilesinden Ahmet Şamil Bey, mahalli idarecilerin iskân mahallerini boşaltmaları yönündeki istekleri karşısında, durumu anlatan bir dilekçe yazmıştır. Kabardey kabilesinden olan Ahmet Şamil Bey'in verdiği dilekçede 40 haneden oluşan takımları ile beraber Koçgiri sancağında hükümet izni ile yerleştiklerini anlatmıştır. Ahmet Şamil Bey, kendilerinin yerine daha önce Aziziye kazasına ait Borandere karyesine iskân olunan Pışımaf Beyin takımına ait olan ve fırar ederek Koçgiri sancağına Muhâcirin Komisyonunun ve hükümetin izni olmadan gelip yerleşen Çerkes göçmenlerinin Koçkiri sancağından ayrılması gerektiğini ifade etmiştir. Bu dilekçe doğrultusunda araştırmalar yapılmıştır. Ayrıca Çerkes göçmenlerinin ileri gelenleri bir durum değerlendirmesi²⁴ yaparak Kabardey kabilesinden Ahmet Şamil Bey'in haklı olduğuna karar vermişlerdir.

Göçmenlerin Silah Kullanması

Kafkasya'da yaşayan Kafkas halklarına ait bir devlet söz konusu olmadığı için düzenli bir askerlik sistemi de söz konusu değildi. Kafkasya'da yaşayan Çerkes kabileleri feodal bir yapıya sahiptirler. Herhangi bir tehlike durumunda eli silah tutan herkes, ortak düşmana karşı mücadele etmeye gelir ve tehlike bitince kendi yaşam alanlarına dönerdi. Bu yüzden Kafkas halklarının hepsi silah kullanmaktaydı. Osmanlı Devleti'nde ise silah kullanımı ve bulundurulması sadece askerlere serbesttir. Bu nedenle Osmanlı'nın müslim ve gayr-ı müslim tebaadan oluşan ahalisi, yaşamlarını silahsız olarak sürdürmekteydi. Nogay, Kırım ve Çerkes göçmenleri Anadolu'ya iskân olunmaya başlayınca silah kullanımına ait sorunlar ortaya çıkmıştır.

²³ BOA; A.MKT. UM 354/44 (25 Mart 1866).

²⁴ BOA; A.MKT. MHM 718/73 (11 Şubat 1866).

Nogay, Kırım ve Çerkes göçmenlerinin iskân mahallerinde silahlı geze- rek gerektiğinde ahali ile münasebetlerinde silahlarını kullanarak ahaliye zarar vermişlerdir. Bu yüzden ahali Çerkes ve diğer Kafkas göçmenlerini mahalli idarecilere şikâyet etmeye başlamıştır. Yapılan şikâyetler, Mahalli idareciler tarafından hükümete iletilmekteydi. Hükümet, şikâyetlerin art-ması üzerine göçmenlerin iskân mahallerindeki idarecilere, göçmenlerin silah kullanımına dair emirname göndermiştir. Hükümet bu emirnamede:

- Nogay, Kırım ve Çerkes göçmenlerinin büyük çoğunluğunun iskân olundukları mahallerde silah taşımalarının uygun olmadığı, bu göçmenlerin Osmanlı Devleti'ne iltica ederek Osmanlı vatandaşlığına geçtiği, Osmanlı Devletinin kanun ve kaideleri ile beledi kanunlara uymaları gerektiği ve silah taşıyan göçmenlere devletin kanunlarının anlatılması ve etkili tembih-lerde bulunulması gerektiği ifade edilmiş,

- Osmanlı Devleti'nde iskân olunan göçmenlerin silahlı gezmelerinin yasaklanması²⁵ emredilmiştir.

Osmanlı hükümetinin göçmenlerin silah kullanmalarını men eden emirnameyi göçmenlerin buldukları mahallerdeki idarecilere gönderme- si sonucunda idareciler, bu emirnamenin uygulanmasına dair bazı çalışmaları hükümete ulaştırmıştır. Bu çalışmalardan biri de Sivas Eyaleti tarafından yapılmıştır. Sivas Eyaleti, göçmenlerin silah kullanımı ile ilgili yaptığı çalışmaları ve bunun için alınan tedbirleri içeren mazbatayı hükü- mete göndermiştir. Sivas Eyaleti tarafından gönderilen mazbatada:

- Sivas Eyaletinde, başka yerlere sevk olunacak ve geçici bir şekilde Sivas'ta misafir edilen göçmenlerin bulunduğu,

- Sivas'ta misafir olarak bulunan göçmenlerin eski alışkanlıkları ne- deni ile sefer yapacak gibi silahlı buldukları,

- Sivas'ta silahlı olarak gezen Çerkes göçmenlerinin, ahalinin dilini bilmemelerinden, çarşı pazarda en ufak bir sebepte silaha sarılarak ahaliye darp ettiği hatta öldürdüğü,

- Çerkes göçmenlerinin birbirlerini etkiledikleri ve beraber hareket ettikleri, bu durumun iskân politikasına uygun olarak hareket etmelerini zorlaştırdığı,

- Çerkes göçmenlerin şu anda silah kullandıkları ve silah kullanmaya devam edeceklerinin belli olduğu,

- Çerkes göçmenlerine devletin kanun ve nizamlarının anlatılması ge- rektiğinin ve ahalinin silah kullanmadığının ve silah kullanılmalarının yasak olduğunun anlatılması; böylece göçmenler ile ahalinin arasında iyi ilişki-

²⁵ BOA; A.MKT. UM 511/22 (29 Ekim 1861 Sâdaretten Muhacir Olan Mahallere Emirname); A.MKT. UM 518/3 (19 Kasım 1861); A. MKT. NZD 382/36 (10 Ocak 1862 Sâdaretten Muhaci- rin Komisyonuna Tezkire); A.MKT. NZD 413/99 (23 Nisan 1862 Sâdaret'ten Muhacirin Ko- misyonuna Tezkire-i Senevari); A.MKT. UM 382/36 (29 Aralık 1863); A.MKT. MHM 718/73.

rin başlaması ile kanunlara uygun olarak yaşayacakları ve göçmenlerin savaşı yapıasını bırakacağı,

- Vazifeli memurlar tarafından göçmenlere kanunların anlatılmasının gerekli olduğu,

- Sivas'ta şimdiye kadar göçmenlerin silah kullanımı nedeniyle ortaya çıkan asayişsizliğin, göçmenlerin medeniyet durumunu anlamamasından kaynaklandığı,

- Çerkes göçmenlerinin silah kullanmaları neticesinde yerleşik ahali ile aralarına soğukluk gireceği şeklinde durumun genel bir tasviri yapılmıştır.

Sivas Eyaletince hükümete gönderilen mazbatada daha sonra yapılanlar şöyle sıralanmıştır:

- Hükümetin silah kullanımı ile ilgili gönderdiği emirnamenin uygulanması neticesinde göçmenlerle bazı sorunların ortaya çıkacağı düşünölmüştür. Fakat emirname uygulanmaya konmuş ve bu göçmenlerin mizaçlarına uygun olarak Çerkes göçmenlerinin ileri gelenleri (thamede) Sivas'a getirilerek durum emirnamede belirtildiği gibi göçmen ileri gelenlerine anlatılmıştır.

- Çarşı pazarda silahlı gezenler uyarılarak silahsız gezmeleri tembih edilmiştir.

- Çerkes göçmenlerinin kaza, kasaba, karye ve hükümet mahallerinde silahlı dolaşmamaları için tercümanlar vasıtasıyla çalışmalar yapılmış ve bu çalışmaların semeresi görölmüştür.

- Çerkes göçmenlerinin sayıca fazla olduğu Uzunyayla yöresindeki Mesudiye kazasına tercümanların gönderildiği ve göçmenlerin silahlı dolaşmaları ve silah kullanmalarının yasak olduğu, tüm göçmenlerin bir araya getirildiği toplantıda Çerkes ileri gelenlerinin huzurunda anlatılmıştır.

- Mesudiye'de iskân olunan göçmenlerin duruma uyacakları ve padişaktan razı olduklarını söylemişlerdir.

- Çerkes göçmenlerinden Ali Efendi'nin Mesudiye müftüsü olarak 300 kuruş²⁶ maaş ile görevlendirildiği bilgisi ile beraber mazbata sona ermiştir.

Mazbatadan da anlaşılacağı üzere Osmanlı Devleti, Çerkes göçmenlerinin devlet hukukuna uyumunu sağlayıncaya kadar göçmenlerin alışık oldukları yaşam biçimine ikna yolu ile yaklaşmıştır. Bu yaklaşım, göçmenlerin yeni geldikleri Osmanlı Devleti'ne karşı daha ılımlı olmalarını sağlamaktaydı.

²⁶ BOA; A.MKT. NZD 413/99; A.MKT. MHM 541/37 (17 Şubat 1862 Sivas Mutasarrıfından Sâdaret'e Şukka).

Göç Öncesi Kafkasya'daki Davalar

Anadolu'ya iskân mahallerine gönderilen Çerkes kabilelerinin Kafkasya'da aralarında var olan davalarını sonuçlandırma veya sürdürme isteğinde buldukları görülmektedir. Çerkes kabilelerinin, memleketlerinde birbirleri ile mücadele ettikleri bilinmektedir. Bu mücadelelerini Anadolu'ya göç ettikten sonra da sürdürmek istemişlerdir. Bu olaylardan birine, Amasya'da iskân olunan Çerkes göçmenlerinden Hasan Efendi'nin verdiği arzuhalde tesadüf olunmaktadır. Çerkes Hasan Efendi, verdiği arzuhalde Sivas tarafına iskân olunan Kabardey kabilesi ile Kafkasya'daki davasının şeri mahkemede çözülmesini istemiştir. Bu nedenle Çerkes Hasan Efendi Muhâcirîn Komisyonundan yardım istemiştir. Fakat Osmanlı Devleti, Çerkes göçmenlerinin Kafkasya'da aralarında olan eski davalarına müdahil olmamaya çalışmıştır. Muhâcirîn Komisyonu bu durumu Sivas Mutasarrıfı Zeki Paşa yazmıştır²⁷.

Osmanlı Hükümetinin Göçmenlerin Asayiş Olayları Karşısında Aldığı Tedbirler

Osmanlı Hükümeti Kafkasya'dan Anadolu'ya zorunlu göç yolu ile gelen Kafkas göçmenlerinin iskân politikasına uygun olarak iskân mahallerine yerleştirilmelerini mahalli idarecilerden ve Muhâcirîn Komisyonundan istemekteydi. Bu nedenle, Muhâcirîn Komisyonuna ve mahalli idarecilere emirnameler gönderilmekteydi. Hükümet tarafından gönderilen emirnameler doğrultusunda iskân olunan Çerkes göçmenleri ve diğer Kafkas göçmenleri, bazı asayiş olaylarına sebep olmaktadır. Göçmenlerin asayiş bozucu uygunsuz hareketlerde bulunması iskân politikasının uygulanmasını sekteye uğratmaktaydı. 1859 tarihinden 1864 tarihine kadar Osmanlı topraklarına sığınan göçmenlerin sebep oldukları asayiş olayları, hem Muhâcirîn Komisyonunu hem de mahalli idarecileri zor durumda bırakmaktaydı. Göçmenlerin yaptığı uygunsuzluklara önce mahalli idareciler karşı karşıya kalmakta, mahalli idareciler sorunu çözemedikleri durumda ise Muhâcirîn komisyonunu devreye sokmaktaydı. Hem göçmenlerin iskân olunduğu mahallerin idarecileri hem de Muhâcirîn Komisyonu, asayişsizlik ile ilgili kendilerine ahali tarafından gelen şikâyetleri hükümete iletmekteydiler. Çerkes göçmenleri ile ilgili asayiş durumu nedeniyle ulaştırılan şikâyetlerin artması üzerine hükümet, göçmenlerin iskân olunduğu mahallerden, göçmenlerin durumu ile ilgili ayrıntılı çalışmalar yapılarak kendilerine bilgi göndermelerini istemiştir. Sivas Eyalet Meclisi hükümet tarafından göçmenlerin durumu ile ilgili istediği bilgileri içeren cevabnamede:

- 1864 tarihine kadar Sivas Eyaleti'ne gönderilen göçmenlerin üç bin haneye yakın olduğu, bu üç bin haneden 318 hanenin ve 2201 nüfusun dışında kalan bütün göçmenlerin iskân edildiği,

²⁷ BOA, A.MKT. UM 370/96 (3 Haziran 1862).

- İskân olunamayan 318 hanenin göçmenlere gösterilen yerleri beğenmedikleri,
- İskân olunamayan bu göçmenlerin acil olarak iskân edilmeleri için devamlı çalışıldığı ve iskân için mutlaka bir çarenin bulunacağı,
- İskân olunamayan göçmenlerin medeni yaşamı bilmediklerinden dolayı asayişsizliğe sebep oldukları,
- İskân olunamayan göçmenler ile iskân olunan göçmenlerin buldukları yerleri terk ederek bir araya geldikleri ve yerleşik ahalinin tarlalarına zarar verdikleri; yerleşik ahalinin mallarını ve arazilerini korumak için göçmenlerin karşısında durduğu zaman, göçmenlerin silah kullandıkları ve silahsız olan ahaliyi durdurdukları,
- Göçmenlerden bir kısmı Osmanlı tebaası olan gayr-ı müslimlere saldırılarda bulunarak gayr-ı müslimleri yaşadığı yerlerden zorla terk ettirerek onların arazilerini zaptetmek düşüncesinin arttığı,
- Çerkes göçmenlerinin yaptıkları hileler ve saldırılardan bıkan 1500 kadar Hristiyan hanenin, buldukları yerleri terk etmek istemeleri neticesinde bu Hristiyan hane sahipleri ile görüşülerek buldukları yerleri terk etmemeleri için ikna edilmelerinin sağlandığı,
- Hükümetin aldığı tedbirlerden dolayı, asayişsizliğe cesaret eden göçmenlerin daha ileri gidemedikleri, asayişsizliğe sebep olan göçmenlere hadlerinin bildirildiği ve ortaya çıkan asayişsizliğin ise önünün yavaş yavaş kesildiği,
- Göçmenlerden firar ederek başka mahallere giden göçmenlerin iskân bölgelerine geri gönderilmeye çalışıldığı²⁸ ifade edilmiştir.
- Hükümetin emirlerine karşı gelenlerin silahları olan kamaları men edilmiş²⁹ ve ahaliye verdikleri zararlar engellenmeye çalışılmıştır.
- Uzunyayla'da toplu bir şekilde iskân edilmiş olan Çerkes göçmenleri kendilerinden sonra Anadolu'ya göç eden akrabalarını, sahte vizelerle yanlarına iskân etmeye çalışmışlardır. Daha önce Kafkasya'dan gelerek Samsun'a çıkan göçmenlerin daimi iskân mahallerine sevk edilmeleri için misafir olarak hükümet tarafından Sivas'a gönderilmişlerdir. Sivas'a misafir olarak gönderilen bu göçmenler ellerine hükümet izni ile verilen iskân yerleri ile ilgili resmi yazıları Sivas'taki mahalli idarecilere ibraz etmemişlerdir. Böylece ileride Sivas'ta, özellikle Uzunyayla yöresinde, iskân olunmak düşüncesinde bulunmuşlardır. Bu nedenle Sivas dışında başka bir iskân mahaline gitmek istemediklerini mahalli idarecilere beyan etmişlerdir.
- Misafir olarak Sivas'ta bulunan Çerkes göçmenlerinin yaptığı bazı uygunsuz hareketlere ahalinin karşılık vermesi sonucu Çerkesler, ahalinin

²⁸ BOA; A.MKT. UM 305/47 (11 Temmuz 1864 Sivas Eyalet Meclisinden Sâdaret'e Arıza).

²⁹ BOA; A.MKT. UM 511/22 (29 Ekim 1861 Sâdarettten Muhacir Olan Mahallere Emirname); A.MKT. UM 518/3 (19 Kasım 1861).

eşya ve hayvanlarına el koymuş, silah kullanarak ahaliyi darp etmiş ve yaralamaya cesaret etmişlerdir.

- Bir ay öncesine kadar Sivas'ta herhangi bir sorun olmadığı; fakat yeni gelen göçmenlerin daha önce iskân olunmuş göçmenleri kıskırttıkları ve bu durumun durdurulması için sürekli çalışıldığı,
- Sivas Eyaletinde göçmen iskânı için boş arazi olmadığı, belki Aziziye'de 300 hane iskân edilebileceği söylenmiştir.
- Aziziye'de iskân olunacak yeni 300 hane göçmenin daha önce iskân olunan göçmenlerden uzak mahallere iskân edileceği, Sivas tarafına bu 300 hane dışında göçmen gönderilmemesi istenmiştir.
- Sivas, Amasya ve Canik tarafındaki göçmenlerin iskân işlerinden sorumlu memur olan Yaver Efendi'nin henüz gelmediği, Yaver Efendi'nin Sivas'a gelmemesi neticesinde göçmenler ile ilgili asayiş ve diğer işlerin aksadığı,
- Sivas'ta iskân edilen üç bin hane göçmen dışında Diyarbakır, Harput, Malatya ve diğer yerlerde iskân olunan Çerkes göçmenleri iskân yerlerini terk ederek, firar etmek sureti ile Sivas'a gelmişlerdir. Bu firar ile Sivas'a gelen Çerkes göçmenleri Uzunyayla yöresine iskân olunmak düşüncesine kapılmışlardır. Uzunyayla yöresine iskân olmak düşüncesine kapılan bu Çerkes göçmenlerinin Diyarbakır, Harput ve Malatya'ya iskân olunmaları için Yaver Efendi'nin Sivas'a görevine gelmesi Sivas Eyaleti Mutasarrıfı tarafından hükümete yazılan arızada istenmiştir³⁰.

Sivas Eyaleti Meclisi tarafından 11 Temmuz 1864 tarihinde hükümete gönderilen arızada, Sivas Eyaleti'ne iskân olunan hane miktarlarını görmekle beraber Sivas'a bağlı Uzunyayla yöresine göçmenlerin iskânının 1864 tarihinde tamamlandığını anlamaktayız. Ayrıca 1864 tarihindeki Çerkes-Rus savaşının sona ermesi ile beraber Anadolu'ya göç etmek zorunda kalan Çerkes kabilelerinin Uzunyayla yöresine iskân olunmak için rağbet ettikleri anlaşılmaktadır. Çerkes kabilelerinin Uzunyayla yöresine iskân olunmak için rağbet etmelerinin en büyük sebebi, kabile yaşamlarından dolayı kendi akraba ve kabileleri ile beraber yaşama arzusuydu. Uzunyayla yöresine iskân olunan Çerkes göçmenlerinin, yerleşik ahali, gayr-ı müslim tebaa, Çerkes kabilelerinin birbirleri arasında, Çerkes göçmenleri ile Afşar aşireti ve diğer aşiretler arasında sorunlar yaşadığı görülmektedir. Sivas Eyaletinin, bu asayişsizliğe sebep olan uygunsuzlukları durdurmada çaba gösterdiği ve devletin otoritesini Uzunyayla yöresinde korumaya çalıştığı yapılan yazışmalardan anlaşılmaktadır.

Kafkasya'dan Anadolu'ya gelen göçmenlerin sayısının artması bu göçmenlerin yaşayacakları ve yaşatacakları sorunların da artması anlamına gelmekteydi. Kafkas halklarının uzun yıllardan beri Rus Devleti ile mücade-

³⁰ BOA; A.MKT. UM 305/47 (11 Temmuz 1864 Sivas Eyalet Meclisinden Sâdaret'e Arıza).

le ettikleri bilinmektedir. Rus Devleti'nin Kafkas topraklarını işgal etmesini engellemek için bütün gücü ile mücadele eden Çerkesler ve diğer Kafkas halkları, işgali durdurmayı başaramamışlardır. Rus Devleti Kafkasya'yı işgal edince Anadolu'ya kitlesel ve zorunlu göç yeni bir ivme kazanmıştır. Kafkasya'dan zorunlu olarak gelen göçmenlerin Anadolu'da iskân olunmalarına başlanmıştır. Anadolu'da çeşitli mahallere iskân için hükümet tarafından gönderilen göçmenler Osmanlı Devleti'nin yerleşik ahalisine zararlar vermişlerdir. Göçmenlerin ahaliye verdikleri bu zararlar hükümete mahalli idareciler tarafından iletilmiştir. Osmanlı hükümetine ahali ile ilgili ulaşan şikâyetler aşağıdaki üç başlık altında toplanmaktaydı. Ahali şikâyetine sebep olan bu üç başlık şöyledir:

- Birincisi, Çerkes göçmenlerinden bazılarının ahalinin mallarını gasp ettiği ve ahalden adamlar öldürdüğü,
- İkincisi, Çerkes göçmenlerin verdiği zararlar ve göçmenlerin yaptığı uygunsuzluklar nedeni ile ahalinin buldukları yerlerden ayrıldığı,
- Üçüncüsü de Anadolu içinde yolculuk yapan ahali ve tüccarların zarar gördükleri³¹ şeklindedir.

Çerkes göçmenlerinin yapıları aynı olunca yaptıkları uygunsuzluklar da aynıdır. 1859 tarihinde gelen göçmenlerin sebep olduğu asayiş olayları, 1864 tarihinde Anadolu'ya gelen göçmenlerin sebep olduğu asayiş olayları ile birbirine çok fazla benzemektedir. Ahalinin şikâyetlerini ele alan hükümet, göçmenlerin sebep oldukları asayişsizlik olaylarını tekrardan ele alarak değerlendirmiştir. Buna göre hükümetin yaptığı değerlendirmede:

- Çerkes göçmenlerinin memleketlerinde Rusya'nın saldırıları neticesinde Osmanlı Devleti'ne iltica ettikleri,
- Osmanlı Devleti'ne göç eden Kafkas göçmenlerine hem devlet hem de ahali tarafından gerekli yardımların yapıldığı,
- Göçmenlerin iskân olunmaları sırasında, ahalinin göçmenlere zarar vermediği aksine göçmenlere yardım ettiği; göçmenlerin ahalinin yaptığı bu yardımlara karşılık edepi ile oturmaları ve ahaliye zarar vermemeleri,
- Ahali ile göçmenlerin ortak paydası olan İslam dini nedeni ile kardeşçe geçinmeleri ve insanlık dışı hareketlerde bulunmamaları gerektiği; göçmenlerin gelişi ile beraber iskân sonrasına kadar yaşanan süreç hükümet tarafından ele alınmış, Anadolu tarafına göçmen iskân olunan mahallelere ve Dördüncü Orduyu Hümayuna Şukka-i Mahsusta³² anlatılmıştır.

Osmanlı Hükümeti göçmenlerin sorun çıkarmadan Anadolu'da yaşamalarını arzu etmektedir; fakat göçmenler kabahat işlemekte ve kanunlara uymamaktadırlar. Çerkes göçmenlerinin ve diğer Kafkas göçmenlerinin

³¹ BOA; A.MKT. MHM 421/34 (24 Eylül 1868 Sâdaretten Anadolu Tarafına Göçmen İskân Olunan Mahallere ve Dördüncü Orduyu Hümayuna Şukka-i Mahsus).

³² BOA; A.MKT. MHM 421/34 (24 Eylül 1868 Sâdaretten Anadolu Tarafına Göçmen İskân Olunan Mahallere ve Dördüncü Orduyu Hümayuna Şukka-i Mahsus).

uygunsuz hareketlerinden, ahaliye zarar vermelerinden ve asayiş bozma-
larından dolayı hükümet tekrardan bazı tedbirler almıştır. Hükümet ta-
rafından 1868 tarihinde alınan tedbirler:

- Osmanlı Devletine göç eden Çerkes göçmenlerinden asayişe muhalif hareket edenler, 1868 tarihine kadar, uygun bir lisan ile terbiye edilmeye çalışılmaktaydı. Ayrıca Çerkes göçmenlerinin Osmanlı Devleti kanunlarına uyum göstermeleri için özen gösterilmekteydi. Osmanlı hükümeti tarafından Çerkes göçmenlerine şiddet gösterilmemiş olmasından ve ikna yöntemi kullanılmış olmasından, Çerkes göçmenleri şırmışlar ve otoritenin kendileri oldukları havasına kapılmışlardır. Çerkes göçmenlerinin işledikleri kabahatlerin cezaları uygulanmadıkça, göçmenlerin saldırgan durumlarını devam ettirdikleri, göçmenlerin sebep oldukları olaylardan anlaşılmaktadır.

- Çerkes göçmenlerinin saldırgan olmasının birçok sebebi vardır. Bu sebeplerden biri de göçmenlerin silahlı olarak gezmeleridir. Bu nedenle göçmenlerin silahlı gezmeleri men edilmektedir. Çerkes göçmenlerinin silahlı gezmelerinin yasaklanmasına karşı gelenlerin ve kanunlara uygun olarak silahsızlık kararına karşı çıkan göçmenlerin silahları elinden alınmalıdır.

- Çerkes göçmenlerinin beylerinin, kendilerine bağlı olan takımlarındaki göçmenler vasıtasıyla zorbalık yaptıkları ve takımlarındaki göçmenlerde kötü bir hava oluşturdukları ve devlet otoritesi dışında hareket ettikleri görülmektedir. Takım beylerinin, kabilelerini tahrik ederek yaptıkları: adam soyup öldürtmek, ahalinin mallarını gasp ettirmek, ahalinin meskenlerine zarar verdirmek ve ahalinin arazilerini ekip biçmelerine engel olunmak şeklinde sıralanmaktadır.

- Çerkes beyleri işledikleri kabahatler neticesinde serbest bırakıldıkça hükümetin arzu ettiği şekilde ahali ile göçmenler arasında düzenin sağlanamayacağından Çerkes beylerinden zararlı faaliyetlerde bulunanların kabilelerinden ayrılması ve kabilelerinden uzak yerlerde iskân edilmesi,

- Göçmenler içinde iskân işleri tamamlanmayanlara arazi ve tarım araç-gereçleri verilmediğinden işsiz kalan bu göçmenler, ahaliye zarar vermektedirler. Ayrıca iskân olunmayan göçmenler, iskânları tamamlanmış göçmenleri yanlarına çektikleri için sorun daha da büyümektedir. Bu göçmenlere arazi verilemediği için devlet tarafından yevmiye verilmeye devam edilmiş ve hazineye binen yük artmıştır. Hem iskân olunmayan göçmenlerin işsiz ve boş olmaları nedeni ile işledikleri kabahatleri ve verdikleri zararları durdurmak hem de hazineden her ay çıkan yevmiye bedeli olan harcamaları durdurmak için iskân olunmayan göçmenlerin acil bir şekilde iskânlarının sağlanması,

• Bir Çerkes kabilesinin toplu bir şekilde iskân olunma isteklerinin yerine getirilmemesi ve kabilelerin takım takım iskân edilmeleri hükümet tarafından istenmiştir.

Anadolu'da iskân olunan Kafkas göçmenlerinin göçün ilk yıllarında sebep oldukları uygunsuzluklar ve işledikleri kabahatler, genelde ikna edilecek ve tembihte bulunularak çözüme kavuşturulmaya çalışılmaktaydı.

Anadolu'daki ilk yıllarında göçmenlere uygulanan ikna metodları çözememiştir ve ikna yerine suça karışanın cezalandırılması yoluna gidilmiştir. Böylece suçu mahkemede sabit olan göçmenlere hapis cezası verilmeğe başlanmıştır³³.

DİL SORUNU

Kafkasya'da her Çerkes kabilesinin kendine özgü bir dili vardı. Örneğin Kabardeyler -Kabardeyce, Hatukoylar-Hatukoyca, Abazalar-Abazaca dilleri ile konuşuyorlardı. Bir Çerkes kabilesinin kullandığı dili başka bir Çerkes kabilesi kullanmadığı gibi bu dili pek de anlamamaktaydı³⁴. Kafkasya'da yaşayan Çerkes kabilelerinin birbirinden ve kendilerine ait bir dil kullanmalarını kabile yaşamı, feodal yaşam ve Kafkasya coğrafyasından kaynakladığını söyleyebiliriz. Kafkasya coğrafyasında kullanılan dil sayısı kimi araştırmacılara göre 300 civarındadır. Neticede Kafkasya'da kullanılan diller genel olarak 40 farklı dil olduğu yönünde kabul edilmektedir. Bu nedenle Kafkasya "diller müzesi" olarak adlandırılmıştır.

Kafkas göçmenlerini Anadolu'da çeşitli sorunların beklemesi oldukça normaldir. Çerkes göçmenlerini ve diğer Kafkas göçmenlerini bekleyen önemli sorunların başında "dil" sorununu koymak yanlış olmaz. Çünkü dil insanların tüm ihtiyaçlarını gidermede, talep etmede, konuşulanları ve kendisi ile ilgili verilen kararları anlamada ve sosyal ilişkilerde oldukça önemli bir yere sahiptir.

Çerkes göçmenlerinin Anadolu'da iskânları için ayrılmış olan arazilere keşif amacıyla gidecekleri zaman yanlarına tercüman verilmekteydi. Böylece Osmanlı hükümeti Çerkes göçmenleri ve diğer Kafkas göçmenleri ile iletişimlerini tercümanlar aracılığı ile sağlamaya çalışmıştır. Ayrıca geçici

³³ BOA; MVL 725/43(24 Ekim 1866), MVL 688/10 (18 Aralık 1866).

³⁴ Çerkeslerin kendilerine ve dillerine verilen isim "Adıge"dir. Çerkes kelimesi onlara Türkler ve Tatarlar tarafından verilmiştir ve yerliler asla bu ismi kullanmazlar. Adıge dili, Kabardey'in doğu sınırından, Abzeh bölgesini içine alma suretiyle Karadeniz'e kadar olan bölgede kullanılmaktadır. Çerkes dilleri arasındaki farklılıklar öyledir ki bunlardan sadece kendi dilini konuşan iki farklı kişi birbirini anlayamazlar. J.S. Bell, Çerkesyadan Savaş Mektupları, (Çev: Sedat Özden), Kafkas Vakfı Yayını, İstanbul 1998, s.278-279; Ayrıca bk. Çerkesler: Adigeler; Abzeh, Şapsuğ, Jane, Bjeduğ, Hatıkuey, Mahoş, Kemirgüey, Natkhuey, Besleney, Kabadeyler; Ubıhlar; Abhaz-Abazalar gibi kabileler vardır. Çerkeslerin bunlardan başka birçok alt kolu olmakla birlikte zamanla diğer kabileler arasında kayboldular veya savaşlarda yok oldular. Bu kabileler Kafkas Dil Ailesi içerisinde yer almaktadır. Aytek Namıtok, Çerkeslerin Kökeni 1. Kitap, (Çev. Aysel Çeviker), Kafkas Araştırma Kültür ve Dayanışma Vakfı, Ankara 2003, s. 5-9.

iskân mahallerinden daimi iskân mahallerine göçmenler sevk edilmeye başlanınca bu göçmenlerin yanına refakatçi olarak bir tercüman da verilmektedir. Osmanlı hükümeti tarafından mahalli idareciler ve Muhâcirîn Komisyonuna göçmenler ile ilgili uygulanacak olan tedbirler, emirnameler, iradeler ve talimatnameler gibi göçmenlere anlatılması gerekenler tercüman vasıtasıyla -göçmenler bir araya getirilerek- anlatılmaktaydı. Çerkes kabilelerinin sosyal yaşamından dolayı ve Çerkes Beylerinin kabile üzerindeki etkisi ile hükümetin mahalli memurlara gönderdiği tüm talimatnameler önce bu Çerkes Beylerine tercüman aracılığı ile anlatılmaktaydı. Mesela, Muhâcirîn İskân memuru olan Yaver Efendi, Çerkes göçmenlerinin ileri gelen ve sözü geçenlerini bir araya getirmiştir. Yaver Efendi'nin bir araya getirdiği Çerkes Beylerine asayiş ile ilgili olarak hükümetin beklentilerini, tercümanlık vazifesini yerine getiren Çerkes göçmeni Osman vasıtasıyla anlatmıştır³⁵.

Uzunyayla yöresine toplu bir şekilde iskân olunan göçmenler, Anadolu'nun diğer yerlerine birbirinden ayrı olarak iskân edilenlerden dil kullanım anlamında daha şanslıydılar. Çünkü Uzunyayla yöresinde tespit edebildiğimiz kadarı ile 1860-1870 tarihleri arasında 22 köy, bir kaza(Aziziye) ve bir kasaba(Mesudiye) teşkil olunmuştur. Burada yaşayan Çerkes göçmenleri kendi aralarında konuştukları için dil noktasında pek de zorlanmamışlardır. Fakat başka bir şehre gittiklerinde ya da hükümet memurları ile temasa geçtiklerinde dil sorunu yaşadıklarını düşünebiliriz.

Osmanlı Hükümeti, Çerkes göçmenlerini toplu bir şekilde iskân için Uzunyayla yöresine gönderdiği zaman bu göçmenlerin mahalli idareciler ile irtibatlarını kurmak, Çerkes göçmenlerini ürkütmemek için Çerkes göçmenleri içinde her iki dili bilen bir müdürü ve Mesudiye kasabasına tercüman Hacı İshak'ı 300 Kuruş³⁶ maaşla atamıştır. Ayrıca hükümet tarafından Uzunyayla civarındaki göçmenlerin iskân edilmeleri için de Çerkes göçmenlerini yakından tanıyan Hafız Paşa'yı buraya tayin ederek göçmenlerle daha iyi iletişim kurmak ve bu göçmenlerin iskân işlemlerini kolaylaştırmak amaçlanmıştır.

Osmanlı Devletine sığınan göçmenlerin Osmanlı tebaası ile en büyük ortak paydası İslam dinidir. Bu ortak paydanın göçün çekici nedenleri arasında gösterildiğini söyleyebiliriz. Osmanlı hükümeti Çerkes göçmenlerinin bulunduğu yerlere cami ve mescit yapımına önem verdiği ve Osmanlı kadim ahalisinin ise bu çalışmalara mali olarak desteklediği bir gerçektir. Osmanlı Hükümeti Çerkes göçmenlerinin yaşadığı Uzunyayla yöresindeki memur ve diğer atamalara -dini noktada buradaki göçmenlerin

³⁵ BOA; A.MKT. MHM 337/38 (24 Ağustos 1861).

³⁶ BOA; ML. MSF d. No: 17821 s.1-7; ML. MSF d. No 17268; ayrıca bk. Komisyon Meclisinde tercümanlık üzere tayin olunan Çerkes Mirza'nın ücretine verilen 100 kuruş eyyam 20 yevmiye 5 ML. MSF. d. No: 16635s.2; ML. MSF. d. No: 18226 Tercümanlar maaşı 250 kuruş s. 2.

aydınlatmasına vazifelerini ifa edecek görevlileri seçmekte- oldukça dikkat etmiştir. Uzunyayla'da vazife alacak olanlarda aranan en büyük özellik hem Çerkes dilini hem de Türkçeyi iyi derecede bilmektir. Nitekim Aziziye kazasında bulunan cami için hükümet tarafından görevlendirilen hatip Çerkes göçmenlerindedir. Çerkes göçmenleri ulemasından Salih Efendi hatip-vaziflik görevine, cami imamlığına Mehmet ve cami müezzinliğine ise İbrahim isimli göçmenleri görevlendirmiştir. 16 Aralık 1861 de bu vazifelendirilmiş olan Çerkes göçmenlerinin beraatları hükümet tarafından Hafız Paşa'ya gönderilmiştir³⁷.

Osmanlı Hükümeti'nin Uzunyayla yöresine iskân edilmiş olan Çerkeslerin dil sorunlarını çözmek için tedbirler almıştır. Alınan tedbirleri şöyle özetleyebiliriz:

- Uzunyayla'daki Çerkes köylerindeki cami ve mescitlere vazifelendirildiği görevliler, Çerkes göçmenleri içinden seçilmekteydi.
- İdareciler de Çerkes göçmenlerinin içinden seçilmiştir. Mesela, Uzunyayla'daki Mesudiye kasabasının müdürü Çerkes göçmenlerinden seçilmiştir.
- Tercümanlar kullanılmıştır. Hükümetin Çerkes göçmenleriyle ilgili gönderdiği talimatnameler tercüman vasıtasıyla Çerkes beylerine anlatılmaktaydı.
- Uzunyayla'da çok sayıda Çerkes köyünün bulunması. Uzunyayla'daki Çerkes köylüler dışa kapalı içe dönük yaşamışlardır. Çerkes köylüleri günlük yaşamlarında devamlı birbirleriyle iletişim kurmuşlar, böylece dillerini korumuşlardır.

Uzunyayla yöresine hükümet tarafından iskân olunan Çerkes göçmenleri, Uzunyayla'da adeta özerk bir şekilde yaşamışlardır. Osmanlı Devleti, bu Çerkeslerin dillerine³⁸, sosyal yaşamlarına karışmamıştır. Böylece Uzunyayla'da dilin unutulması gibi bir sorun yaşanmamıştır³⁹.

Osmanlı Devleti'nde yaşanan siyasi gelişmelere paralel olarak Çerkeslerin dilleri ile ilgili çalışmaların yapıldığı da görülmektedir. Bunlardan birinde, Ahmed Cavid Paşa "Adige Çerkes Lisanının Söylenişi Yazılışı(1911)"⁴⁰ adlı eserinde, Osmanlı Türkçesi ve Çerkes dili arasındaki ses farklılıklarına dikkat çekmiştir. Ayrıca hazırladığı Elifbâ ile Çerkes çocuklarının Osmanlı Türkçesini öğrenmesini kolaylaştırmaya çalışmıştır. Bir diğer çalışmada ise Mehmed Ali Peçi "Haluk'un Çerkes Elifbâsı (1912)" ile Çerkes çocuk-

³⁷ BOA; A.MKT. NZD 385/7 (16 Aralık 1861 Beraat).

³⁸ Uzunyayla 6 köyünde 160 Çerkes aile reisine uygulanan ankette ailede oturanların %99,5 oranında Çerkesceyi konuştuğunu, Çerkesceyi konuşmayı bilmeyenlerin şehirde oturanların olduğunu söylemişlerdir. Mehmet Eser, "Uzunyayla Bölgesindeki Çerkes Köylerinde Sosyo-Kültürel Değişme", Türkiye Çerkeslerinde Sosyo-Kültürel Değişme, Kafder Yay., Ankara 1999, s.120-121.

³⁹ Kaya, agm, s.239.

⁴⁰ Elmas Zeynep Aksoy, "Çerkes Teavün Cemiyeti", Toplumsal Tarih Eylül 2003 sayı 117,s.100

larının dil sorununa çözüm aramıştır. Çerkeslerin kurdukları “Çerkes Teavün Cemiyeti” eğitim alanında, dil alanında Kafkasya ve Türkiye’de çalışmalar yapmıştır⁴¹.

BARINMA SORUNU

Uzunyayla’ya iskân için gelen Çerkes göçmenleri ve diğer Kafkas göçmenlerinin barınmaları için hane ihtiyaçları olduğu muhakkaktır. Kafkasya’dan Anadolu’ya zorunlu göç ile Rus Devleti tarafından gönderilmiş olan göçmenlerin hane ihtiyaçları belli ölçüde devlet tarafından temin edilmiştir. Muhâcirîn İskân Talimatnamesine göre devletin göçmenlere hane yardımında bulunması gerekmektedir. Uzunyayla yöresine iskân için gönderilen Çerkes göçmenlerinin bir kısmının haneleri devlet hazinesi tarafından karşılanmıştır. Ayrıca Uzunyayla yöresinde Afşar aşiretine ait haneler, aşiretin devlete olan vergi borcu karşılığında bırakılmıştır. Hükümet Afşar aşiretinin vergi borcu karşılığında bıraktığı haneleri Çerkes göçmenlerine vermiştir. Fakat Uzunyayla yöresine iskân olunmaları için hükümet tarafından gönderilen tüm göçmenlerin hane sorunu mali sorunlardan dolayı devlet hazinesi tarafından karşılanamamıştır. Oysaki Muhâcirîn İskân Talimatnamesine⁴² göre devletin tüm göçmenlere hane vermesi ya da hane

⁴¹ Daha ayrıntılı bilgi için bk. Çerkes Teavün Cemiyeti’nin ilk faaliyet alanı, Kafkasya’da okullar açılmasına yardımcı olmaktır. Çerkes Teavün Cemiyeti amaçlarını hemşerilerine ulaştırmak için Ğuaze (yol gösteren, kılavuz) adında bir gazete çıkartmaya başladı. Gazetenin ilk sayısı 2 Nisan 1911’de çıkmıştır. İlk başlarda Türkçe çıkan gazete Ağustos ayından sonra Türkçe ve Çerkezce çıkmaya başladı. Ğuaze sadece Türkiye’deki Çerkezlerin yayın organı değildi. Bu gazete Irak, Suriye, Mısır ve Ürdün’e de gidiyordu. Ğuaze’de kültürel, sosyal, siyasal, ekonomik alanda birçok makaleler çıkmış, anayurttan haberler verilmiştir. Ğuaze Türkiye’de yayımlanan ilk Çerkes gazetesi idi. İki yıl süreli çıkan gazete Birinci Dünya Savaşı’nda kapandı. Cemiyet için diğer bir konu da Türkiye’deki Çerkes okullarıydı. Kafkasya’daki okulların açılması ile Çerkes Teavün Cemiyeti ilgilenmişti. Ama Türkiye’de kurulacak okullarla Çerkes Kadınları Teavün Cemiyeti ilgilenecekti. Bu cemiyet de Şimali Kafkas Cemiyeti gibi Çerkes Teavün Cemiyeti’nin bir koluydu. 1918 yılı Eylül başlangıcında kurulan cemiyetin kurucuları beş Çerkes kadındı. Bunlar Hayriye Melek Honç, Makbule Berzek, Emine Reşit Zaliq, Seza Pooh ve Faika Hanım’dır. Çerkes Kadınları Teavün Cemiyeti’nin en büyük amacı, bir okul açmak ve Çerkes çocuklarının ulusal dil ve gelenekleri ile yetişmelerini sağlamaktır. O sıralarda Akaretlerde mali durumu bozulmuş, kapanmak üzere olan bir ilkokul vardı. Yapılan anlaşma ile bu okul “Çerkes Numune Okulu” adı ile açılmıştır. Bu okul altı sınıflı özel bir okuldu. İlk ve ortaokul dengiydi. Okulun en önemli özelliği Osmanlı İmparatorluğu’nda ilk defa Müslüman bir tebaaya ait bir okulda kız ve erkek öğrencilerin aynı çatı altında birlikte ders görmesiydi. Ayrıca 4-6 yaş öğrencileri için de bir anasınıfı konmuştu. Derslerin çoğu Çerkezce’ydi. Aksoy, agm, s.100-101

⁴² BOA; A.MKT. MVL 134/7; A.MKT. MVL 134/46; bk. Muhacirlere ev yaptırılması konusunda hükümetin üç değişik tavrı içinde olduğunu görüyoruz. 1856-1859 yılları arasında muhacirlere ev yaptırılmasının benimsendiğini, 1860-1861 yılları arasında muhacirlerin kendi evlerini etmeleri inşa etmeleri gerektiğini düşünüldüğünü, 1861 ortalarından itibaren küçük çapta da olsa en azından kulübe şeklinde bir evin masrafının kabul edileceğini tespit ediyoruz. Bu tavrı farklılıklarının muhacirlerin geldikleri yerler ile ya da kimlikleri ile bir ilişkisi yoktur. Mevcut siyasi ortam, muhacirlerin sayısı, hazinenin durumu gibi hususların etkisiyle böyle bir değişim ortaya çıkmıştı. Saydam, age, s.164.

bedelini hazineden karşılaması gerekmektedir. Fakat devlet hazinesinin durumu da ortadadır. Çerkes göçmenlerinin barınmalarını çözmek için hazineye yeni bir destek gücü gerekmektedir. Tam bu sırada Osmanlı ahalisi devreye girerek Çerkes göçmenlerin barınma sorununa çözüm niteliğindeki karşılıksız nakdi yardımları yapmıştır.

Osmanlı ahalisi, devlet hazinesinin mali olarak yetmediği yerde devreye girerek Çerkes göçmenlerinin Uzunyayla yöresindeki iskânlarını kolaylaştırmaya çalışmışlardır. Nitekim Osmanlı Devleti'ne sığınan Kafkas halklarının ihtiyaçları için Anadolu ahalisinin tepkisiz kalmadığı görülmektedir. Göçmenlerin yaşamlarını idame edecekleri hanelerinin büyük bir kısmı Sivas Eyaleti kazalarının ahalisi tarafından yapılmıştır. Osmanlı ahalisinin Çerkes göçmenlerinin haneleri için yaptığı masrafları dönem itibari ile devletin durumu dikkate alınarak Maliye Nezaretinden istenmemiştir. Osmanlı ahalisi tarafından yapılan hane masrafları hazineye bağış yoluyla terk edilmiştir. Osmanlı hükümeti göçmenlerin hane ve diğer ihtiyaçlarını karşılamaları için gazetelerde göçmenlere yardım eden ahaliyi ve yaptığı yardımı yayımlamış ve Anadolu'daki diğer ahalinin dikkatleri çekilmeye çalışılmıştır.

Uzunyayla yöresindeki göçmen hanelerinin acil bir şekilde tamamlanması hem göçmenlerin iskân oldukları yerlerdeki asayiş için hem de göçmenlerin rahat ve huzuru için oldukça mühim bir meseleydi. Uzunyayla yöresindeki Çerkes göçmenleri için yapılacak olan hanelerin bir an önce bitirilmesinin hükümet tarafından en çok istenen durumlardan biri olduğunu yapılan yazışmalardaki hanelerin yapımına başlanması ve bitirilmesi ile ilgili taşradan merkeze akan bilgi trafiğinden anlamaktayız. 23 Temmuz 1861 tarihinde, hükümet merkezi Sivas Mutasarrıfı Ahmet Paşa'ya yapımına başlanan hanelerin bir an önce bitirilmesi yönünde daha fazla çaba sarf etmeleri emredilmektedir⁴³. Osmanlı Hükümeti'nin Uzunyayla yöresindeki Çerkes göçmenlerinin hane ve diğer sorunlarının acil bir şekilde çözümünü gerektiren üç önemli sebep sayabiliriz. Birincisi, göçmenlerin rahat ve huzuru için hane sorunu çözümlenmelidir. İkincisi, Uzunyayla yöresindeki asayişi sağlamak için Afşar aşireti Uzunyayla'dan uzaklaştırılmalıdır. Üçüncüsü ise, Çerkeslerin iskân işlerinin tamamlanması ile devlet hazinesi tarafından göçmenlere günlük olarak verilen yevmiye verilmeyerek, Uzunyayla arazisinde Çerkes göçmenleri tarafından tarım yapılarak devlet hazinesini desteklenmesidir. Bu saydığımız üç sebep aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin iskân politikası hedeflerindedir.

Uzunyayla'da kış oldukça sert geçmektedir. Bu yörede bulunan göçmenler için yapılan haneler, tam olarak bitirilmediğinden gerekli tedbirlerin alınması için yazışmalar yapılmıştır. Kış aylarının yaklaştığı yöredeki hanelerin kapı ve pencerelerinin takılmadığı beyan edilerek, eğer bu hane-

⁴³ BOA; A.MKT. MHM 188/94 (Sâdaret'ten Sivas Eyaleti Mutasarrıfı Ahmet Paşa'ya Şukka).

ler tamamlanmaz ise göçmenlerin Sivas'ın diğer kazalarına gideceği ve sonuç olarak Afşar aşiretinin Uzunyayla yöresinde yaptıkları zararlı çalışmalara devam edeceği yönünde ilgili yerler uyarılmıştır⁴⁴. Yapılan uyarılar sonucunda hanelerin tamamlandığı anlaşılmaktadır⁴⁵.

Çerkes göçmenlerinden Kabardey, Altıkeseke(Abaza), Abaza, Hatukoy ve Merşan kabilelerinden Sivas Eyaletinin çeşitli kazalarına ve Uzunyayla'ya gelenlere yapılan yardım kalemlerinden biri de hane yapımı için nakdi yardımdır. Bunu Kafkas göçmenlerine devlet tarafından yapılan hane yardımı değerini Maliye Masârifât defterlerinde⁴⁶ açık bir şekilde görmekteyiz.

Tablo-1 Anadolu'ya Gelen Çerkes ve Diğer Kafkas Göçmenlerine Yapılan Hane Yardımı ve Değeri

Yapılan Yardımın Nevi	Verilenin Sayısı	Yapılan Yardımın Değeri
Hane bahası	1	200 kuruş ⁴⁷

Tablo-2 Devlet Tarafından Uzunyayla'da Çerkes Göçmenlerine Yapılan Hane Yardımı

Göçmenlerin Bulunduğu Yer	Kabile İsmi ve Takım Sorumlusu	Hane ve Nüfus Sayısı	Yardımanın Nevi ve Miktarı	Tutar
Mesudiye kazasında Hurşidabad karyesi	Canbolat Bey Takımı	Hane 11 Nüfus 70	maa edevat-i Hane bahası	1650 kuruş
Mesudiye kazasında Kafirviran	Kabardey kabilesinden Mehmet Bey takımı	Hane 30 Nüfus 255	Onbeş nüfus bir Hane itibarıyla Hane bahası	3400 kuruş
Mesudiye kazasında vaki Kaftangiyen nam mahalle gitmek üzere Kabziye? Karyesinde ikamet üzere bulunan	Şukara Bey takımı	Yekün Hane 28 nüfus 138	Onbeş nüfus bir Hane itibarıyla Hane bahası	1840 kuruş
Aziziye kasabasına tabi Karagöz kışlağında	Kabardey kabilesinden Ali Mirza Bey	Hane 111 nüfus 827 ölüm 1=826	Onbeş nüfus bir Hane itibarıyla Hane bahası	11013.13 kuruş
Aziziye kasabasına tabi	Kabardey kabilesinden Mehmet Bey	Hane 20 nüfus 252	Onbeş nüfus bir Hane	3359.16 kuruş

⁴⁴ BOA; A.MKT. UM 426/49.

⁴⁵ BOA; A.MKT. UM 426/49.

⁴⁶ BOA; ML. MSF d.16636.

⁴⁷ BOA; ML. MSF d.15924.

Pınarbaşına muzaf Boran kışlağında	takımına		itibarıyla Hane bahası	
Aziziye Kazasına Tabi Karaboğaz Kışlağında İskân Olunan	Abaza Altıkese kabilesinden Yakup ağı takımına	Hane 6 nüfus 45	Onbeş nüfus bir Hane itibarıyla Hane bahası	600 kuruş

Tablo-3 Uzunyayla'daki Çerkes ve Diğer Kafkas Göçmenlerine Ahali Tarafından Yapılan Hane Yardımı

Göçmenlere Yardım Eden Sancak/Kaza/Karye Ahalisi	Yardım Alan Göçmenlerin İskân Yeri	Hane Miktarı
Gülmezat? Ahalisi	Sivas Eyaleti Teşvikiye Karyesi	42 hane ⁴⁸
Şekbar? Kazası Ahalisi	Sivas Eyaleti Yaylacık nam Mahal	41 hane ⁴⁹
Yıldızeli Kazası Ahalisi	Uzunyayla'daki Göçmenlere	36 hane ⁵⁰
Ahali-i Müslime	Sivas Eyaletindeki Göçmenlere	İnşa Olunan Haneler ⁵¹
Emlak Kazası Ahalisi ⁵²	Sivas-Uzunyayla Yöresindeki Çerkes Göçmenlerine	30 hane ⁵³
Artukabad ve Yazgülü? Kazaları Ahalisi	Sivas Sancağı	Hane ⁵⁴
Koçgiri Sancağı	KoçgiriBeydağı Kazası	Hane ⁵⁵
Kalamabad Kazası Ahali Çayırı Nam Mahalde Teşvikiye Karyesi	Sivas Eyaleti Çerkes Merşan Kabilesi Göçmenlerine	42 hane ⁵⁶
Hafik Kazası Ahalisi	Sivas Eyaleti-Uzunyayla Yöresindeki Çerkes Göçmenlerine	41 hane ⁵⁷
Darende Kazası Ahalisi	Sivas Eyaleti-Uzunyayla Yöresindeki Çerkes Göçmenlerine	62 hane ⁵⁸
Tokat Kazası	Sivas Eyaleti	184 hane ⁵⁹
Toplam Hane		482

Tablo 1, 2 ve 3'te Çerkes göçmenlerinin barınma sorununu ortadan kaldırmak için, Osmanlı Devleti ve Osmanlı yerli ahali tarafından aynı ve nakdi olarak yapılan hane yardımı ve bedelleri görülmektedir. Böylece

⁴⁸ BOA; A.MKT. MHM 214/28 (18 Mart 1861 Sâdaret'ten Sivas Mutasarrıfı Ahmet Paşa'ya Şukka, Takvim-i Vekâyi ve Ceride-i Havadis Gazetelerine Müzekkere).

⁴⁹ BOA; A.MKT. MHM 215/50 (21 Nisan 1861 Sâdaret'ten Sivas Mutasarrıfı Ahmet Paşa'ya ve Maliye Nezaretine Şukka); Takvim-i Vekâyi ve Ceride-i Havadis Gazetelerine Tezkire).

⁵⁰ BOA; A.MKT. MHM 211/58 (6 Mart 1861 Sâdaret'ten Maliye Nezaretine ve Sivas Mutasarrıfına Şukka)

⁵¹ BOA; MVL 718/7.

⁵² BOA; A.MKT. MHM 331/17.

⁵³ BOA; A.MKT. MHM 202/24.

⁵⁴ BOA; A.MKT. MHM 322/36 (17 Mayıs 1865 Sâdaret'ten Muhacirin Komisyonuna Şukka).

⁵⁵ BOA; A.MKT. MHM 336/44 (3 Temmuz 1864 Sâdaret'ten Muhacirin Komisyonuna Şukka).

⁵⁶ BOA; İ.DH 470/31471(31 Ocak 1861).

⁵⁷ BOA; İ.DH 470/31497.

⁵⁸ BOA; İ.DH 487/32949 (17 Temmuz 1862); İ.MVL 470/21285 (25 Temmuz 1862).

⁵⁹BOA; İ.MVL 548/24615.

Uzunyayla yöresine hükümet tarafından iskân olunmaları için gönderilen Çerkes göçmenlerinin barınma sorununun Osmanlı hükümeti ve Osmanlı ahalisi tarafından imkânlar ölçüsünde çözülmüş olduğunu söyleyebiliriz. Ayrıca 1860 yılında, Uzunyayla'ya iskân olunan Çerkes göçmenleri, kendilerinden sonra 1864'te zorunlu göçle gelen akraba ve kendi kabile mensubu göçmenlerin hane sorununun çözümlerine de yardımcı olmuşlardır.

SAĞLIK SORUNU

Osmanlı Devletine sığınan Kafkas göçmenlerinin zorlu yolculuk öncesi ve sonrası sağlık sorunları yaşaması beklenen bir durumdur. Kafkas göçmenleri Karadeniz sahillerine gelmeden önce bekleme yerlerinde toplu bir şekilde bulunmaları⁶⁰, beslenmelerinin sağlıksız olması ve temizlik ihtiyaçlarını⁶¹ yeterince karşılayacakları ortamın olmaması nedeniyle çeşitli hastalıklara yakalanmışlardır. Karadeniz ve diğer Osmanlı limanlarına gelen göçmenler, belli başlı hastalıkları da kendileri ile beraber getirmişlerdir. Göçmenlerin daimi iskân bölgelerine sevkinin gecikmesi neticesinde bazı göçmenlerde bulunan hastalık diğer göçmenlere de sirayet etmiş ve ciddi boyutta bir sağlık sorunu ortaya çıkmıştır.

Göçmenlerin Kafkasya'dan Anadolu'ya toplu⁶² olarak gelmesi ve bu gelenlerin yolculuk öncesi tifo hastalığı taşımaları nedeniyle Meclis-i Tıbbiye devreye girmiştir. Meclis-i Tıbbiye Çerkes göçmenlerinin taşıdıkları tifo hastalığının yayılmaması için gerekli tedbirlerin alınması için hükümete hastalık ile ilgili açıklamalar yapmıştır. Böylece hastalığın yayılmaması için hükümet bazı tedbirler almak zorunda kalmıştır. Meclis-i Tıbbiyenin önerisi ile Hükümetin sağlık ile ilgili aldığı tedbirler:

- İlk önce Çerkes göçmenlerin çadırlara yerleştirilmesi ile tifonun yayılımının engellenmesi,

⁶⁰ Habiçoğlu, age, s.79.

⁶¹ Tuğba Kardaş, "XIX. Yüzyılda Kafkasya'da Salgın Hastalıklar ve Karantina Önlemleri"(1800-1900), (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Abdullah Temizkan, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,2010) s.54.

⁶² Göçmenlerin Kafkasya'nın sahillerine ve iskelelerine yığılması hem Rusya'nın hem de Osmanlı Devleti'nin beklemediği bir şeydi. Göçmenler Kafkasya'dan aylarca gemi veyahut kendilerini Osmanlı sahillerine taşıyacak taşıt beklediler. Osmanlı Devleti ve Rusya'nın tahsis ettiği gemiler çok yetersiz kalmışlardı. Ayrıca bir kısmı insanlık için bir kısmı ise para için Karadeniz sahillerinden birçok balıkçı ve denizci taka ve sandallarıyla bu nakliyat işine katıldılar. Ancak bu teknelerin çoğu küçük olduğu ve alabildiğince fazla yolcu aldıkları için birçoğu denizde battı. Bu nedenle de Osmanlı Hükümeti bu tip sandallar ile göçmen taşınmasını yasaklamak gereğini duydu. Aslında Rus ve Osmanlı vapurlarına da çok fazla göçmen bindiriliyordu. Bu nedenle de sıkışıklı, sağlık şartlarına uymamak gibi nedenlerle bulaşıcı hastalıklar da çıkıyordu. Bunlar zaten aylarca Kafkasya sahillerinde gemi bekledikleri esnada bütün yiyeceklerini bitirmiş durumdaydılar, hatta üstleri ve başları da perişan durumdaydı. Ancak pek az iyi bir durumda iken göç edebiliyordu. Habiçoğlu, age, s.78-79.

- Çerkes göçmenlerinin memleketlerinde kış aylarında bile çadırlarda durmalarından dolayı çadıra alışık oldukları için zarar görmeyecekleri,
- Çerkes göçmenlerinin misafir olarak yerleştirildiği hanların göçmenlerin daimi iskân bölgelerine gidecekleri zaman boşalttıklarında han sahiplerine hanları teslim etmeden önce çok iyi bir şekilde temizlenmesi,
- Karantina usulünün uygulanması,
- Çerkes göçmenlerinin bir kısmının Rumeli bir kısmının Anadolu tarafına iskân için gönderilmesi,
- Göçmenlerin iskân yerlerine gönderilmesi için alınan kararlara daha önce Anadolu'ya gelen göçmenlerin karşı gelmelerinin men⁶³ edilmesi şeklindedir.

Osmanlı Hükümeti, 1860-1864 tarihine kadar Anadolu'ya göç ederek gelen göçmenlerin yakalandıkları hastalıkların tür ve tedavisi ile ilgili belli bir tecrübeye sahip olmuştur. Bu tecrübeden dolayı, 1864 Çerkes- Rus savaşı Çerkeslerin mağlubiyeti ile bitince göçmenlerin Anadolu'ya toplu olarak gelmeleri neticesinde bu gelen göçmenlerin çocuklarına yönelik tedbir almıştı. Çocuk ölümlerinin önüne geçmek için hükümet Çerkes göçmenlerinin çocuklarından henüz çiçek hastalığına yakalanmamış olan çocukların aşılmasının yapılması için iki cerrah görevlendirilmiştir⁶⁴. Bu aşılarda göçmen çocuklarının ölümlerinin durdurulmasına çalışılmıştır.

Çerkes göçmenlerinin yaşadıkları sağlık sorunlarından biri de Osmanlı Devleti'nde iskân olundukları iskân mahallerinin durumundan kaynaklanmaktadır. Mesela, Adana Çukurova'ya iskân edilmiş olan göçmenlerin bataklıktan dolayı sıtma hastalığına yakalandıklarını ve bu hastalıktan dolayı ölümler olduğunu görmekteyiz. Çerkes göçmenleri Çukurova'nın iklimi ve sıtma hastalığı nedeniyle ölümler meydana gelmesinden dolayı Muhâcirin Komisyonundan ve hükümetten iskân yerlerinin değişmesini talep etmişlerdir. Bu göçmenlerin talepleri uygun bulunup Uzunyayla'ya iskânlarına hükümet tarafından izin verilmiştir.

Anadolu'ya çok fazla Çerkes göçmenlerinin gelmesi nedeniyle Meclis-i Sıhhiye tarafından Çerkes göçmenlerinin sağlık durumları ile ilgili kararlar alınmıştır. Meclis-i Sıhhiye tarafından hükümete takdim edilen Mazbatada:

- Çerkes göçmenlerinin tasnif edilerek iskân mahallerine gönderilmesi,
- Çerkes göçmenlerinin bir mahalde toplu olarak birlikte bulundurulması,
- Göçmenlerinden ihtiyaçlarının acil bir şekilde karşılanması,

⁶³ BOA; HR. TO 433/79 (2 Ağustos 1860).

⁶⁴ BOA; A.MKT. MHM 304/51 (29 Haziran 1864), A.MKT. MHM 319/81 (7 Aralık 1864).

- Çerkes göçmenlerin vefat edenlerin uygun bulunan yerlere acilen defnedilmesi,
- Alınan tedbirlerin uygulanmasında mahalli memurların dikkat ve özen göstermesi,
- Göçmenlerin yiyecek ihtiyaçlarının karşılanması,
- Vefat eden göçmenlerden meydana kalanların üzerine az toprak atılması, ortada kalan cenazelerin acilen memurlar ve ahali tarafından defin edilmesi,
- İlk gelen göçmenlerin ne kadar gelineceği bilinmediğinden dolayı sağlık sorunu çok yaşandığı; fakat şimdi bir takım daha gelecek göçmenin varlığından rivayet olduğu için Meclis-i Sıhhiyenin aldığı tedbirlerin göçmenlerin gideceği yerlere önceden bildirilmesi ve gerekli çalışmaların yapılması,
- Çerkes göçmenlerinin iskân yerlerine kış ayında gönderilmesi hastalıkların ve ölümlerin çok olmasına sebep olduğu için göçmenlerin daimi iskân mahallerine ilkbahardan itibaren gönderilmeye başlanması,
- Göçmenlerin daimi iskân mahallerine ilkbahardan itibaren gönderilmeye başlanması durumunun Çerkes göçmenlerinin ileri gelenlerine anlatılması,
- Göçmenler kış ayında durdurulmalarına karşı gelir ve ilkbaharı beklemek istemezlerse hükümet memurları tarafından göçmenlerden vefat edenlerin nerelere gömüleceği ve ne suretle gömülecekleri göçmenlere anlatılması,
- Bir şehirde iskân olunan göçmenin başka bir şehre gitmesine müsaade edilmemesi,
- Göçmenlerin sevkinde arabalara fazla insan bindirilmemesi,
- İskân mahallerine sevk edilen Çerkes göçmenlerine yeterli miktarda yiyecek ve içecek verilmesi ve göçmenlerin beslenmelerine memurlar tarafından dikkat edilmesi⁶⁵ gibi sağlık sorununu engelleyecek tedbirler sıralanmıştır.

Yukarıda sıralanmış olan maddelerde Meclis-i Sıhhiye, göçmenlerin sağlık sorunlarının çözümü için alınması gerekli olan tedbirlerden oluşmaktadır. Meclis-i Sıhhiye tarafından hükümete verilmiş olan bu mazbatanın sureti, göçmenlerin iskân olduğu ve iskân olunacağı bütün mahallere gönderilmiştir. Osmanlı hükümeti, Anadolu'ya gelen göçmenlerin sağlık sorunlarını göçmenlerin tüm ihtiyaçlarında olduğu gibi imkânları neticesinde çözmeye çalışmıştır. Göçmenlerin fazla sayıda Osmanlı'ya zorunlu göçle gelmesi ve Osmanlı Devleti'nin tabiplerinin yetersiz olması nedeniyle çok sayıda göçmenin salgın hastalıklardan öldüğünü söyleyebiliriz.

⁶⁵ BOA; HR. TO 507/66 (30 Kasım 1864).

EĞİTİM SORUNU

Çerkes göçmenler Osmanlı Devleti'ne gelmeden önce Tanzimat dönemi yaşanmaktaydı. Osmanlı hükümeti "çağdaşlaşma" taraftarı bir kadronun yönetimindeydi. Tanzimat, eğitim alanında da kendisini göstermekteydi. Tanzimat yönetiminin eğitimdeki amacı örgün ve yaygın eğitim yoluyla okullar açarak ve halkı eğiterek Osmalı Devleti'ni Avrupa'nın yeni usülleri-ne göre düzenlemektir⁶⁶.

Osmanlı Hükümeti, Anadolu'ya iskân olunmaları için gönderdiği göçmenlerin eğitim almalarını da istemekteydi. Eğitim alan göçmenlerin devlet kaidelerine daha çabuk uyum gösterecekleri düşünülmektedir. Uzunyayla yöresinde bulunan Çerkes göçmenlerinin tahsil görmesi ve terbiye olunması oldukça önemliydi. Bunun için çalışmalar yapılmaktaydı.

Aziziye kasabası, Sultan Alâeddin zamanında Hacılar Kurb-ı Zülkadir namıyla meşhur büyük bir şehirdir. Bu şehirde eski ve meşhur bir caminin kalıntıları bulunmaktadır. Bu cami, Hafız Paşa tarafından yeniden inşaa olunmuştur. Aziziye kasabası civarındaki karyelerde ve Mesudiye kazasında iskân olunan Çerkes göçmenlerinin ileri gelenleri(Pışı, Bey, Thamede) tarafından, Çerkes göçmenlerinin tüm çocuklarının İstanbul'a gönderilmesi arzu edilmiş ve düşünülmüştür. Bu Çerkes göçmenlerinin bir kısmı çocuklarını İstanbul'daki Mekteb-i Rüştîye-i Şahane'ye eğitim için göndermiştir. Daha sonra Çerkes göçmenlerinin çocuklarının İstanbul'a gönderilmesi fikrine hükümet tarafından pek de sıcak bakılmamıştır. Uzunyayla yöresinde bulunan Çerkes göçmen çocuklarının buldukları yerlerde eğitim almaları istenmiştir. Çerkes göçmen çocuklarının eğitimleri için Uzunyayla yöresindeki ortak nokta Aziziye kazası olarak görülmektedir. Hükümet iki temel sebeple Çerkes göçmenlerinin Aziziye kasabasında eğitim almalarını istemekteydi. Birincisi, Çerkes göçmenlerinin memleketlerine geri dönme fikirlerini terk etmesinin sağlanması, ikincisi ise Afşar aşiretinin Aziziye ve Uzunyayla'dan ümitlerini kesmesidir⁶⁷. Hükümetin bu iki isteği, Uzunyayla yöresindeki iskân politikasının temel amacını ortaya koyması açısından çok önemlidir. Hükümet Uzunyayla yöresini Çerkes göçmenleri için iskâna açarken Afşar aşiretinin Uzunyayla'daki yaylağını da Çerkes göçmenlerine vermekteydi. Böylece Uzunyayla arazisi, tarıma açılarak ekonomik olarak hazineye gelir kaynağı olacak ve Çerkes göçmenlerinin yaşamlarını rahat sürdürmeleri sağlanacak ve Afşar aşireti Uzunyayla yöresinden uzaklaştırılarak bu civarda asayiş sağlanmış olacaktır. İşte Osmanlı hükümeti Çerkes göçmenlerinin Aziziye'de eğitim görmelerini bu yüzden istemekteydi.

Sivas Eyaletine bağlı Uzunyayla yöresine iskân olunan Çerkes göçmenlerinin eğitim almaları için mahalli idareciler ve Muhâcirin Komisyonu me-

⁶⁶ Yahya Akyüz, Türk Eğitim Tarihi, İstanbul, 1994, s.139; Niyazi Berkes, Türkiye'de Çağdaşlaşma, İstanbul,1979, s.226.

⁶⁷ BOA; İ.MVL 465/2103.

murı Hafız Paşa tarafından çalışmalar yapılmıştır. Bu yapılan çalışmalardan ilki, Çerkes göçmenlerinin çocuklarının eğitim göreceği mektep ve medrese binalarının inşa edilmesidir. Aziziye Rüştüye mektebi ve medresesinin ve gereken hoca ve muallimler ile beraber bina haritası ve yapılacak binanın ayrıntıları ile ilgili bilgiler Aziziye kaymakamı ve meclisi tarafından hazırlanmıştır. Mektep ve medrese binalarının inşaatı için Divriği kazası ahalisinin inşa edeceği 17 hane için yapacağı hane başı 1000 kuruş yardımının toplamı olan 17000 kuruş kullanılacaktır⁶⁸. Bu hane bedelinin eğitim için ayrılması, Çerkes göçmenlerinin hane sorununu kısa zamanda çözüldüğünü Deliklitaş ahalisinin yaptığı hane yardımının mektep yapımında kullanıldığından anlamaktayız. Ayrıca gerekli olan 23 244 kuruşun hazineden istenmesi için Sivas Meclisi tarafından hükümete yazı gönderilmiştir.

Tablo-4 Sivas Eyalet Meclisi

Aziziye (Pınarbaşı) Kasabasında Kontrato İle İnşa Olunan Binaların Masraf Tutarının Hükümetten İsteyen Sivas Eyalet Meclisi(2 Mart 1862)

Aza evliya azazade esseyyid Süleyman Faik
Aza Hacı ali beyzade esseyyid Rifat Ahmet
Aza Genç İbrahimzade esseyyid Mehmet
Aza Alaaddin Paşazade esseyyid İsmail Hakkı
Aza Kızıllızade esseyyid Mehmet Derviş
Aza Erkekzade Halil
Katibi Tahrirât İbrahim Hilmi
Aza müdir-i Evkaf esseyyid Osman
Aza An medrese esseyyid İbrahim Besim
Eddaim müfti
Ed-dai Naib Mehmet Tevfik
Mutasarrıf-ı eyalet-i Sivas

Hükümete gönderilen durum Meclis-i Vâlâ'da müzakere edilmiştir. Müzakere sonucunda çıkarılan iradede mektep ve medrese inşaatı için gerekli olan 23 244 kuruşun hazineden karşılanması, Aziziye Rüştüyesinde vazifelendirilecek muallimlerin münasip maaş ile tayini, muallimlerin maaşları ve medrese ve mektep inşası için gerekli olan 23 244 kuruşun defter edilerek Maliye Nezaretine ve Sivas Eyaletine gönderilmesi emredilmiştir. Ayrıca hükümet, İradeyi hem Sivas Mutasarrıfına hem Maarif Nezaretine hem de Maliye Nezaretine göndermiştir⁶⁹.

Aziziye'de kurulacak olan rüştüye için bina aranmıştır. Ankara Mutasarrıfı Rıdvan Paşa tarafından Afşar aşireti ile Çerkes göçmenlerinin arasındaki çatışmayı durdurmak için alınan askerî tedbirler neticesinde

⁶⁸ BOA; İ.MVL 465/2103.

⁶⁹ BOA; A.MKT. MHM 146/92 (3 Ağustos 1861); MVL 626/76 (25 Nisan 1862).

askerlerin Aziziye'de barınmaları için yapılan kışla, mektep ve medrese binası olarak düşünölmüştür. Ankara Mutasarrıfı Rıdvan Paşa tarafından Aziziye kazasında yapılan bu askerî kışlanın, mektep ve medrese olarak kullanılmasına Aziziye Meclisi ve Hafız Paşa tarafından karar verilmiştir. Çerkes göçmenlerinin çocuklarının bu kışlada eğitim almalarının düşünölmesinde kışlanın cami bitişiğinde bulunması da etkili olmuştur. Mekteb-i Rüştıye ve 24 odalı medrese, bir müderris odası, iki çeşme, caminin yakınında bir Naip ve Müftü dairelerin yapılması Sivas Mutasarrıfı Ahmet Paşa zamanında olmuştur. Medrese, mektep, naip odası, müftü dairesinin duvarları tamamen yapılmış, hücre ve odaların üzeri biraz örtölmüş ve yapılan binaların çok az noksan kaldığı tespit edilmiştir. Kış mevsiminin gelmesi nedeni ile kalan kısımların baharda bitirilmesi planlanmıştır. Sivas Meclisi Aziziye kasabasında yapılacak binaların haritası(ekler kısmında ek-2 de) ve binaların tutarını gösteren kontoratoyu 2 Mart 1862 tarihinde hükümete göndermiştir⁷⁰. Hükümete gönderilen kontoratoda Aziziye'de yapılacak binaların masrafları Tablo 29'dadır.

Meclis-i Vâlâ tarafından, Aziziye'de Rüştıye Mektebinin açılması ve bu mektepte hocaların görevlendirilmesi ile ilgili yapılan çalışmalar padişaha sunulmuştur. Padişahın kabulü ile beraber irade çıkmıştır. İradeye göre Aziziye'de yapılacak olan mektebin masraflarının ödenmesi ve bu mektepte vazifelendirilecek hocaların münasip bir maaş ile ehli kişiler arasından seçilmesi gerekmektedir. 1861 yılında çıkan İradeye göre Aziziye kasabasında, mahalli idareciler ve Hafız Paşa tarafından bazı çalışmalar yapılmıştır. Fakat Uzunyayla yöresinde Afşar aşireti ile Çerkes göçmenleri arasında oldukça önemli sayılabilecek bir çatışma mevcuttu. Aziziye kaymakamı, Aziziye Meclisi, Hafız Paşa ve Çerkes göçmenlerinin sözü geçen ileri gelenlerinin hepsi Afşar aşireti ile Çerkes göçmenleri arasındaki çatışmaya odaklanmışlardır. Bu nedenle Çerkes göçmenlerinin çocuklarının eğitimi gecikmiştir. Nitekim Afşar aşireti, 1865 te iskân olunmayı kabul edince ve Uzunyayla yöresinde asayiş sağlanınca, Çerkes göçmenlerinin çocuklarının eğitimi tekrar gündeme gelmiştir. Aziziye kasabası Mektebi ve medresesi için daha önceden yapılan çalışmalar dışında Aziziye Meclisi tarafından yeni çalışmalar yapılmaya başlanmıştır.

Tablo-5 Aziziye(Pınarbaşı) Kasabasında Kontrato İle İnşa Olunan Binalar

Yapılacak olan Çalışma	Çalışmanın Tutarı (Kuruş)
Mahkeme ve müfti dairesi	2250
Cami-i şerifin son cemaat yeriyile üç köşeli duvar	1500
Çeşmelerin suyolları	1500

⁷⁰ BOA; İ.MVL 465/2103.

Hela inşâiyesi	1500
Bir aded mekteb ve bir aded derslane ve dört aded talebe hücre (750 Kuruş)	4500
Medrese hücre	18000
Kontorato Harici Masraflar	10994
Toplam Tutar	40244
Divriği kazası ahalisinin Uzunyayla'daki Çerkes göçmenleri için inşa edecekleri hane bahası için yaptıkları yardım	17000
Gerekli olan meblağ: 40244-17000=23244	
Yalnız yirmi üç bin iki yüz kırk dört kuruş gerekmektedir	

Aziziye kasabasında yapılacak olan medrese ve mektepte Uzunyayla yöresindeki 22 göçmen köyündeki çocuklar eğitim göreceklerdi. İradeye göre kurulacak olan medrese ve mekteplere hoca seçiminin nasıl yapıldığı ile ilgili bilgiler, Aziziye kazası Naibi Yusuf Bey tarafından Maarif-i Umumiye Nezaretine gönderilmiştir. Bu yazıda: Aziziye'de görev yapacak olan hocaların ve hizmetlinin kimler olduğu ve alacak oldukları maaşlar ile ilgili bilgileri bulunmaktadır. Ayrıca Aziziye tarafından Maarif Nezaretinde Osmanlı Devleti'nin eğitim kurumlarında kullanılan kitap ve risalelerin de Aziziye kazasına gönderilmesi istenmiştir. Maarif Nezareti, Aziziye kazasındaki Rüştîye mektebinde görevlendirilen hocaların maaş durumlarının onayladığını, hocaların seçilip tayin edildiğini, Aziziye Meclisinden gelen mazbatayla beraber Meclis-i Vâlâ'ya 13 Eylül 1865 tarihinde göndermiştir. Bu tezkire, Meclis-i Vâlâ'ya ulaştıktan sonra konu görüşülmüştür. Meclis-i Vâlâ, yaptığı değerlendirmeler sonucu Aziziye kazasında Rüştîye mektebinin açılması ve burada görevlendirilecek olan hocalar ve maaşları padişaha sunarak bunları, 4 Ekim 1865 tarihindeki irade yürürlüğe konmasını sağlamıştır. Ayrıca Aziziye kazası idarecileri tarafından, Rüştîye mektebinin hocalarının alacakları maaşların defter edilerek hem Maliye Nezaretine hem de Maarif Nezaretine gönderilmesi emredilmiştir⁷¹.

Tablo-6 Aziziye Kazasında Kurulan Rüştîye Mektebi Görevlileri ve Maaşları

İsmi	Görevi	Maaşı(kuruş)
Mustafa Nuri Efendi	Arabî Hâcesi	400
Tevfik Efendi	Farisi, Riyaziye ve diğer Eğitim Görevliliği Hâcesi	400
Küttabdan Ali Efendi	Hattat(Sülüs, Rika; talik Yazıları) Hâcesi	200
Beşir Fakîh	Bevvap(Yardımcı Hizmetli)	100
Toplam Maaş		1100

⁷¹ BOA; İ.MVL 541/24272.

Aziziye kazasındaki Rüştüye mektebinin açılması için gerekli izinler hükümetten alınmış ve Rüştüye mektebinde çalışacak hocalar ve yardımcıların görevlendirilmesiyle ilgili çalışmalar tamamlanmıştır. Fakat Aziziye kazasındaki Rüştüye mektebi için düşünülen binanın kullanılamayacak derecede rutubetli olması, Çerkes çocuklarının eğitimlerini Mart 1865 tarihinden Aralık 1865 tarihine kadar gecikmesine neden olmuştur. Rüştüye mektebinde eğitim verecek olan muallimler mektep açılmadığı için maaşlarını alamamışlardır. Aziziye Meclisi, muallimlerin birikmiş olan maaşlarıyla yeni bir mektep açılmasına karar vermiştir. Ayrıca hesap hocası olarak tayin olunan Mehmet Tevfik Efendinin yerine Kayseri ulemasından Mesud Efendi görevlendirilmiştir. Aziziye Meclisi tarafından yapılan bu iki çalışma Maarif Nezareti ve hükümet tarafından uygun bulunmamıştır. Durumun değerlendirilip tekrar hükümete iletilmesi için Sivas Mutasarrıfına gönderilen yazı Aziziye kazasına iletilmiştir. Aziziye kazası hükümete gönderdiği yazıda Aziziye kazasına iskân için yeni göçmenlerin gönderildiği, Afşar aşiretinin iskânı ile beraber aşiretin çocuklarının da eğitim almaları gerektiği ifade edilmiştir. Ayrıca Çerkes göçmenleri ile Afşar aşireti arasındaki soğukluğun giderilmesi için aşiret ile göçmenler için rüştüye mektebinin ihtiyaç olduğu, birinci ve ikinci sınıfta toplam 39 öğrencinin olduğu hükümete yazılarak gerekli izinlerin alınmasına çalışılmıştır. Öğrencilerin sayısı nedeni ile Çerkes göçmenleri ile beraber üç odalı bir mektebin yapılmasına başlandığı bilgisi de hükümete gönderilecek cevabnamede yazılmıştır. Rüştüye mektebinin binasının kullanılamamasından dolayı muallimlerin göreve başlayamadığı ve bu maaşların 9350 kuruş olarak biriktiği bu biriken paranın yeni mektep açılması için kullanılmasına izin verilmediğinden bu paranın hazineye bırakıldığı Aziziye Meclisinin hükümete yazdığı cevapta açıklanmıştır. Çerkes göçmenlerinin ve Afşar aşireti karyelerinde sıbyan mektebi olmadığı, sıbyan mekteplerinde Çerkes göçmenlerinin çocukları ve aşiret çocuklarının eğitim alması sonucu, çocukların cahil yetişmeyecekleri için karyelerde sıbyan mektebi açılması gerektiği Aziziye kazası tarafından Sivas eyaletine yazılmıştır. Sivas Meclisi Aziziye kazasındaki eğitim ile ilgili durumu hükümete iletmıştır. Sivas Eyaleti tarafından Aziziye kazasındaki eğitim durumu ile ilgili hükümete gönderilen mazbata Meclis-i Vâlâ'da müzakere edilmiş ve bir muallim ile bir bevvabın görevlendirilmesi için İrade çıkarılmıştır⁷².

Çerkes göçmenlerinin ve Afşar aşireti çocuklarının eğitilmesi oldukça önemli bir konudur. Hükümet bu iki kavimin daha yeni iskân ve ıslahını sağlamış olduğundan Aziziye kazası tarafından eğitim ile ilgili gelen talepler devlet hazinesinin durumuna göre en iyi şekilde çözülmeye çalışılmıştır. Aziziye kazasında iskân olunan Çerkes göçmenlerinin ileri gelenleri ve Afşar

⁷² BOA; MVL 731/10 (21 Şubat 1867); Kafkasya'da Çerkeslerin bir kısmı İslami kaidelere uygun olarak eğitim almışlardır. Ayrıca bk. Birçok kız çocuğu erkek çocuklarıyla birlikte camilerdeki okullara okuma yazma öğrenmek için gidiyorlardı. J.S. Bell, age, s.179.

aşireti, beraber eğitim ve mektep binası için çalışmalar yapmışlardır. Çerkes göçmenleri ve Afşar aşireti tarafından masrafları karşılanacak olan mektep, bir okuma odası, bir dersane ve üç odadan meydana gelecektir. Aziziye kazasında bu mektebin inşasına başlanmıştır. Aziziye kazasındaki rüştiye mektebinde görevlendirilmesi istenen muallim ve bevvap tayini 7 Mart 1867⁷³ tarihinde hükümet tarafından yapılmıştır. Böylece hem eğitim binası hem de hocalar ile ilgili eksikler tamamen giderilmiş olmaktadır.

Uzunyayla yöresine, Kozan tarafından Haçin kasabasından gönderilen Ermeniler Aziziye kazasında kendilerine ait mabet ve mektep olmadığı için bu gereksinimlerinin karşılanması amacıyla hükümetten talepte bulunmuşlardır⁷⁴. Osmanlı Devleti içerisinde müslüm ve gayr-ı müslim tebaa yaşamaktadır. Osmanlı Hükümeti, hem müslüman hem de gayr-ı müslim olan tebaadan gelen eğitim ve inanç ile ilgili talepleri hazinenin durumuna göre yerine getirmeye çalışmaktadır. Ermeni milletinin müslüman mektepleri dışında mektep istemeleri oldukça doğaldır; çünkü Osmanlı Devleti'nde eğitim her milletin kendi inanç sistemi doğrultusunda yapmaktaydı.

Kafkasya'dan zorunlu göç ile Osmanlı Devleti'ne iltica ederek gelen göçmenlerin yoğun ve toplu olarak iskân edildikleri en önemli iskân bölgesi Uzunyayla yöresidir. Uzunyayla yöresine toplu olarak iskân olunan Çerkes göçmenlerin kendi ana dillerinde eğitim almak için bir talepte bulduklarına tesadüf etmedik. Uzunyayla yöresindeki Çerkes göçmenlerinin "eğitim" sorununun çözümü Afşar aşireti nedeni ile çözümü biraz gecikmiştir. Yoksa ayrı bir eğitim talebi olamayan Çerkes göçmenlerinin Osmanlı eğitim sistemine girişleri daha kolay ve erken olacaktır.

1870 tarihinde Aziziye'de 15 mekteb-i islamın ve 7 Ermeni mektebi mevcudiyetini görmekteyiz. Aziziye'de bulunan 15 islam mektebinde 198 öğrenci eğitim görürken, Aziziye'deki yedi Ermeni mektebinde ise 175⁷⁵ öğrenci eğitim almaktadır. Bu oranlara bakıldığı zamana Ermeni mekteplerinin iki katından fazla olan müslüman mekteplerinin öğrenci sayısı ancak Ermeni öğrenciler kadardır. Bu durum Aziziye'deki göçmenlerin eğitime tam olarak önem vermedikleri düşüncesini akla getirmektedir. Fakat Mesudiye kazasında ise 33 mekteb-i islam bulunurken bu mekteplerde 915 öğrencinin eğitim aldığını görmekteyiz. Böylece Uzunyayla ve civarında 48 mektebin olduğunu ve bu mekteplerde binin üzerinde öğrencinin eğitim aldığını görmekteyiz.

SONUÇ

19. yüzyılda Osmanlı Devleti'ne Rus Devleti'nin zorlamasıyla Kafkas halkları kitleler halinde göç etmeye başlamıştır. Kafkasya'dan Anadolu'ya gelen

⁷³ BOA; İ. MVL 567/25498 (7 Mart 1867).

⁷⁴ BOA; İ.ŞD 17/726 (23 Ekim 1869).

⁷⁵ Sivas Vilayet Salnamesi 1287(1870) s.86.

göçmenler, her zaman hem Osmanlı hükümeti hem de Osmanlı yerli ahalisi tarafından iyi bir niyetle karşılanmışlardır.

Osmanlı Devleti iskân politikası dışında Çerkesleri Uzunyayla yöresine yerleştirmiştir. Çerkeslerin Uzunyayla'da toplu iskân olunmalarına hem hükümet hem de bizzat Padişah Abdülaziz izin vermiştir. Böylece Uzunyayla Çerkes göçmenlerinin toplu olarak yerleştirilmesine izin verildiği tek iskân yeri olma özelliğini kazanmıştır. Çerkes kabilelerinden Kabardey, Abaza, Abzeh ve Hatukoylar Uzunyayla'da yerleştirilmişlerdir. Bu adını saydığımız Çerkes kabileleri dışında Çeçenler, Nogaylar, Dağistanlılar ve Karaçaylılar da Uzunyayla'da yerleştirilmiş olan diğer Kafkas halklarıdır. Uzunyayla'ya iskân edilen Nogay, Dağistan, Çeçen ve Karaçaylıların büyük bir bölümü ya Uzunyayla'dan ayrılmışlar ya da Çerkes kabileleri içerisinde erimişlerdir.

Osmanlı idaresi Çerkeslerin Müslüman olmalarından dolayı Müslüman yerli ahalisinin sahip olduğu tüm haklardan istifade etmesine müsaade etmiştir. Zaten Osmanlı topraklarına göçmenlerin ayak basması ile beraber Osmanlı vatandaşlığına kabul edilmişlerdir.

Uzunyayla'ya hükümetçe yerleştirilmeleri kararlaştırılan Çerkes göçmenleri bazı zorluklar ile karşılaşmışlardır. Bu zorlukların bir kısmı kendilerinden bir kısmı ise yeni ülkelerindeki durumlardan kaynaklanmıştır. Çerkesler Uzunyayla'da asayiş, dil, barınma, sağlık, eğitim gibi zorluklarla mücadele etmiştir. Çerkeslerin bu zorluklarla mücadelesinde hem Osmanlı Hükümeti hem de Osmanlı kadim ahalisi daima Çerkeslere yardımcı olmuştur.

Uzunyayla'ya iskân için gönderilen Çerkeslerin ve diğer Kafkas halklarının barınma sorunu hem Osmanlı Devleti hem de Osmanlı kadim ahalisi birlikte çözmüşlerdir. Barınma sorunu için yapılan bu yardımlar karşılıksız bir şekilde yapılmıştır.

Çerkes göçmenlerinin karşılaştığı en büyük zorluğa asayiş olaylarını gösterebiliriz. Asayiş olaylarının çok yaşanmasının en büyük sebebi Çerkeslerin Kafkasya'daki hayat tarzlarını Osmanlı Devleti topraklarında sürdürme düşüncesinden kaynaklanmaktadır. Çerkeslerde yazılı bir anayasa olmaması xabze kurallarına göre sosyal yaşamlarını düzenlemeleri Osmanlı hukuk kuralları ile uyuşmamıştır. Böylece sorun yaşanmıştır. Osmanlı Hükümeti yaşanan asayiş olaylarının çözümünde göçün ilk yıllarında ikna metodunu kullanmıştır. Fakat asayiş olaylarının aratmaya devam etmesi sonucunda hükümet daha ciddi tedbirler almaya başlamıştır. Bu tedbirlerin en belirleyici göstergesi göçün ilk yıllarında uygulanan ikna metodunun yerini göçmenlerin Osmanlı kanunlarına diğer ahali gibi riayet etmesinin istenmesidir. Böylece göçmenlerden asayişsizlik olaylarına karışanların cezalandırılması, gerekirse iskân mahallerinden başka yerlere naklettirilmesi gibi daha caydırıcı müeyyideler uygulanmıştır.

Çerkeslerin dışı kapalı bir toplum olması nedeniyle kendi aralarında yaşadıkları sorun/sorunları devlet memurlarına ve mahkemelerine yansıtmamışlardır. Uzunyayla köylerinde yaşayan Çerkes kabileleri kendi içindeki asayiş olaylarını aile vunafesi, köy vunafesi ve Jile vunafe isimini verdikleri adeta bir mahkemeyi andıran meclis toplantıları ile çözüme kavuşturmuşlar ve sorun/sorunlarını dışı yansıtmamışlardır.

Uzunyayla'da dil sorunu çözümünde uygulanan çözüm metodu tercüman kullanılması, memurların ve idarecilerin Çerkes olması ve iki dili bilmesi ve şeklindedir. Eğitim sorunu Çerkeslerin de istek ve katkılarıyla Osmanlı kadim ahalisinin de uygulamakta olduğu dini eğitim ve kurumların açılması ile çözüme kavuşturulmuştur. Sağlık sorunu ise eldeki mevcut imkanlar ile çözüme kavuşturulmaya çalışılmıştır.

Osmanlı Hükümeti Uzunyayla'daki Çerkeslerin yükümlülüklerini yerine getirmeleri dışında onlardan herhangi bir beklentiye girmemiştir. Uzunyayla Çerkesleri Osmanlı Hükümetinin müdahaleci olmayan tavrını oldukça iyi değerlendirmiş ve bu tavrı bir fırsata çevirmiştir. Bu bağlamda Uzunyayla Çerkesleri elde ettiği fırsatla Uzunyayla'yı kapalı devre hüviyetine sokmuş ve Uzunyayla'nın günümüzde bile Çerkeslerin laboratuvarı olma özelliğini kazanmasını sağlamışlardır.

KAYNAKLAR

Başbakanlık Osmanlı Arşivi defter ve Belgeleri(BOA)

A.MKT. DV 222/44; A.MKT. DV 223/97

A.MKT. MHM 146/92; A.MKT. MHM 188/94; A.MKT. MHM 202/24; A.MKT. MHM 211/58; A.MKT. MHM 214/28; A.MKT. MHM 215/50; AA.MKT. MHM 286/6; A.MKT. MHM 304/51; A.MKT. MHM 314/30; A.MKT. MHM 319/81; A.MKT. MHM 322/36; A.MKT. MHM 331/17; A.MKT. MHM 336/44; A.MKT. MHM 337/38; A.MKT. MHM 421/34; A.MKT. MHM 502/60; A.MKT. MHM 541/37; A.MKT. MHM 718/73

A.MKT. MVL 131/13; A.MKT. MVL 134/7; A.MKT. MVL 134/46

A.MKT. NZD 33/1; A.MKT. NZD 326/41; A.MKT. NZD 350/95; A.MKT. NZD 367/84; A. MKT. NZD 382/36; A.MKT. NZD 385/7; A.MKT. NZD 413/99

A.MKT. UM 305/47; A.MKT. UM 354/44; A.MKT. UM 370/96; A.MKT. UM 382/36; A.MKT. UM 426/49; A.MKT. UM 478/22; A.MKT. UM 479/58; A.MKT. UM 490/10; A.MKT. UM 504/72; A.MKT. UM 511/22; A.MKT. UM 516/13; A.MKT. UM 518/3; A.MKT. UM 521/100; A.MKT. UM 528/75; A.MKT. UM 535/39; A.MKT. UM 541/37; A.MKT. UM 551/17

HR. TO 433/79; HR. TO 507/66

İ.DH 470/31471; İ.DH 487/32949
İ.MVL 541/24272; İ. MVL 548/24615; İ.MVL 452/20210; İ.MVL 465/2103; İ. MVL 470/21285; İ. MVL 490/22200; İ. MVL 567/25498
İ.ŞD 17/726
MVL 446/62; MVL 613/67; MVL 626/76; MVL 688/10; MVL 693/28;
MVL 718/7; MVL 725/43; MVL 731/10
BEO. AYN. d. No: 910 Kayıt No: 45
ML. MSF d.15924; ML. MSF. d. No: 16635; ML. MSF. d. No: 16636; ML. MSF d. No: 17821; ML. MSF d. No 17268; ML. MSF. d. No: 18226
36 numaralı Sivas Şer'iyye Sicili
Sivas Vilayet Salnamesi 1287(1870)

Araştırma ve İnceleme Eserler

- AKSOY Elmas Zeynep (2003), "Çerkes Teavün Cemiyeti", *Toplumsal Tarih*, 117 (Eylül), s.100-101.
- AKYÜZ Yahya (1994), *Türk Eğitim Tarihi*, İstanbul.
- Niyazi Berkes (1979), *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, İstanbul.
- BELL J. S. (1998), *Çerkesya'dan Savaş Mektupları* (çev. Sedat Özden), İstanbul: Kafkas Vakfı Yayını.
- ESER Mehmet (1999), "Uzunyayla Bölgesindeki Çerkes Köylerinde Sosyo-Kültürel Değişme", *Türkiye Çerkeslerinde Sosyo-Kültürel Değişme*, Ankara: Kafder Yay..
- HABİÇOĞLU Bedri (1998), *Kafkasya'dan Anadolu'ya Göçler*, İstanbul.
- KARDAŞ Tuğba (2010), *XIX. Yüzyılda Kafkasya'da Salgın Hastalıklar ve Karantina Önlemleri (1800-1900)*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- KAYA Ayhan (2010), "Anadolu'da Çerkes Diasporası: Etnokültürel ve Siyasal Yapı", *Türkiye'ye Uluslararası Göç* (ed. Barbara Pusch-Tomas Wilkoszewski) (çev: Mutlu Çomak-Özbatır), İstanbul, ss.225-250.
- LYULYE Leonti (1998), *Çerkesya*, (çev.Murat Papşu), İstanbul: Çivi Yazısı Yayını.
- MAHİROĞULLARI Adnan (2001), *Seyyahların Gözüyle Sivas*, İstanbul.
- MEYER James H. (2007), "Immigration, Return and The Politics of Citizenship: Russian Muslims in the Ottoman Empire 1860-1914", *International Journal of Middle East Studies*, 39, pp. 15-32.
- NAMITOK AYTEK (2003), *Çerkeslerin Kökeni 1. Kitap*, (Çev. Aysel Çeviker), Ankara: Kafkas Araştırma Kültür ve Dayanışma Vakfı.
- SAYDAM Abdullah (1997), *Kırım ve Kafkas Göçleri (1856-1876)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.